

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

Σχολή Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Ανάλυση και Εφαρμογή Κοινωνικής Πολιτικής»
Ειδίκευση: Κοινωνικά Προβλήματα και Κοινωνική Πολιτική

Ο Ρόλος της Κοινωνίας των Πολιτών στη Στέγαση των Προσφύγων:
ΜΚΟ και Κοινωνικά Κινήματα

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Κωνσταντίνα Δραντάκη

Αθήνα, 2022

Τριμελής Επιτροπή

Νίκος Κουραχάνης, Επίκουρος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου
(Επιβλέπων)

Θεοδοσία Ανθοπούλου, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Δέσποινα Παπαδοπούλου, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Κωνσταντίνα Δραντάκη, 2022

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ' ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Συντομογραφίες

ΜΚΟ: Μη Κυβερνητική Οργάνωση

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

IOM: International Organisation for Migration

GCR: Greek Council for Refugees

Περιεχόμενα

Περίληψη	4
Abstract.....	5
Εισαγωγή	6
Κεφάλαιο 1	9
Το νεοφιλελεύθερο κράτος ευημερίας και η ανάδυση του προνοιακού πλουραλισμού.....	9
1.1 Από το κεϋνσιανό στο νεοφιλελεύθερο κράτος ευημερίας.....	10
1.2 Χαρακτηριστικά του Κεϋνσιανού κράτους ευημερίας	11
1.3 Χαρακτηριστικά του νεοφιλελεύθερου κράτους ευημερίας.....	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	15
Το φαινόμενο του Προνοιακού Πλουραλισμού και η περίπτωση της κοινωνίας των πολιτών	15
2.1 Τα χαρακτηριστικά του Προνοιακού Πλουραλισμού.....	16
2.2 Η έννοια της κοινωνίας των πολιτών.....	17
2.3 ΜΚΟ: η μια οπτική της κοινωνίας των πολιτών	18
2.4 Κοινωνικά Κινήματα: η άλλη οπτική της κοινωνίας των πολιτών.....	20
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	22
Οι δύο όψεις της κοινωνίας των πολιτών στην Ελλάδα	22
3.1 Η Ελληνική περίπτωση της κοινωνίας των πολιτών.....	23
3.2 Οι ΜΚΟ ως όψη της ελληνικής κοινωνίας των πολιτών	24
3.3 Κοινωνικά Κινήματα : η άλλη όψη της κοινωνίας των πολιτών	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	27
Οι κοινωνικές πολιτικές στέγασης των όψεων της κοινωνίας των πολιτών	27
4.1 Οι κοινωνικές πολιτικές στέγασης στην Ελλάδα.....	28
4.2 Οι Στεγαστικές Πρωτοβουλίες από τις ΜΚΟ.....	32
4.3 Η στεγαστική διαχείριση των κοινωνικών κινημάτων.....	35
Συμπεράσματα	38
Βιβλιογραφία-Πηγές.....	41

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία διερευνά τον ρόλο της κοινωνίας των πολιτών στο ζήτημα στέγασης των αιτούντων άσυλο και των προσφύγων στην Ελλάδα από το 2015 και έπειτα. Συγκεκριμένα επιχειρείται μια συγκριτική εξέταση των δράσεων που ανέπτυξαν οι ΜΚΟ και τα κινήματα κατοικίας ως μέριμνα στέγασης για τους πρόσφυγες. Ο αποτρεπτικός χαρακτήρας της προσφυγικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης εντάθηκε τα τελευταία χρόνια, με αποτέλεσμα τον εγκλωβισμό χιλιάδων προσφύγων στην Ελλάδα. Μια χώρα διέλευσης καταλήγει να γίνεται χώρα υποδοχής, «αποθηκεύοντας» πρόσφυγες σε στρατοπεδικού τύπου καταυλισμούς. Απέναντι στις κρατικές ανεπάρκειες, η κοινωνία των πολιτών αναλαμβάνει να «επωμιστεί» μεγάλο μέρος της στέγασης των προσφύγων.

Στην εργασία εξετάζονται δύο σημαντικές πτυχές της: οι ΜΚΟ και τα κοινωνικά κινήματα. Για την ανάπτυξη του προβληματισμού, επιχειρείται ανασκόπηση της επιστημονικής βιβλιογραφίας γύρω από τις αναδιαρθρώσεις του κράτους ευημερίας που επέτρεψαν τη δραστηριοποίηση της κοινωνίας των πολιτών τις τελευταίες δεκαετίες. Επίκεντρο, είναι η θεωρία του προνοιακού πλουραλισμού που διανοίγει μεγάλα περιθώρια δραστηριοποίησης της κοινωνίας των πολιτών στην κοινωνική πολιτική. Εξίσου, εξετάζεται ο θεωρητικός προβληματισμός που αναδεικνύει τις διαφορές μεταξύ ΜΚΟ και κοινωνικών κινημάτων ως συνιστωσών της κοινωνίας των πολιτών.

Στη συνέχεια, ο προβληματισμός αναπτύσσεται με έρευνα γραφείου (desk research) μέσα από την ανάλυση αποτελεσμάτων ερευνών και εκθέσεων. Το υλικό αυτό σχετίζεται με τις κυριότερες ΜΚΟ που ενεπλάκησαν στη στέγαση των προσφύγων και με μια από τις κυριότερες καταλήψεις στέγης της προαναφερθείσας περιόδου. Η παρούσα διπλωματική εργασία συμβάλει στην καλύτερη κατανόηση των διαφορετικών αντιλήψεων, επιδιώξεων και μέσων δράσης διαφορετικών πτυχών της κοινωνίας των πολιτών στην κοινωνική πολιτική επισημαίνοντας τη σύνθετη και δυναμική της υπόσταση.

Λέξεις-Κλειδιά

Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, κοινωνικά κινήματα, στέγαση, πρόσφυγες, καταλήψεις στέγης

The Role of Civil Society in Refugee Housing: NGOs and Social Movements

Konstantina Drantaki

Abstract

This dissertation explores the role of civil society in the issue of housing of asylum seekers and refugees in Greece from 2015 onwards. Specifically, a comparative examination of the actions developed by NGOs and by housing movements as housing care for refugees is attempted. The deterrent nature of the European Union refugee policy has intensified in recent years, resulting in the confinement of thousands of refugees in our country. A country of transit ends up becoming a country of forced settlement, "storing" people in camp-type camps. In the face of multiple state deficiencies, civil society undertakes to "shoulder" the management of refugee housing.

This paper argues that the spectrum of civil society is dynamic with inherent differences. Two important aspects of it are examined: NGOs and social movements. To develop the reflection, an attempt is made to review the scientific literature on the restructuring of the welfare state that has left room for the activation of civil society in recent decades. The focus here is on the theory of welfare pluralism, which opens up great scope for civil society to be active in social policy. Equally, the theoretical reflection that highlights the differences between NGOs and social movements as key components of civil society is examined.

In the second part of the work, the problem is examined with office research (desk research) through the analysis of research results and reports . The material is related to the main NGOs involved in the housing of the refugees and one of the main occupations of the roof of the aforementioned period. This dissertation contributes to a better understanding of the different perceptions, aspirations and means of action of different aspects of civil society in social policy, highlighting its complex and dynamic nature.

Keywords

Non-Governmental Organisations, social movements, housing, refugees, roof squats

Εισαγωγή

Το καλοκαίρι του 2015, η Ελλάδα ξυπνά με την εικόνα ενός νεκρού παιδιού στην Μεσόγειο. Ο μικρός Αϊλάν ξαπλωμένος στην άμμο «ξεγυμνώνει» τις πολιτικές θανάτου που λαμβάνουν χώρα στα ανοιχτά της Μεσογείου. Το τραγικό αυτό συμβάν, που δεν ήταν το μοναδικό, στάθηκε αφορμή για μία από τις μεγαλύτερες ανθρωπιστικές κινητοποιήσεις στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου (Χριστόπουλος, 2020). Το ελληνικό κράτος κλήθηκε να διαχειριστεί το ζήτημα στέγασης των χιλιάδων προσφύγων που έφτασαν στα σύνορα της, χερσαία και θαλάσσια, ζητώντας άσυλο. Η Ελλάδα, ως κράτος- μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και με βάση τον κανονισμό του «Δουβλίνου» είναι υποχρεωμένη να δώσει άσυλο στους ανθρώπους που το δικαιούνται. Το ελληνικό κράτος βρέθηκε αντιμέτωπο με τις συνθήκες στέγασης των χιλιάδων αιτούντων άσυλο, οι οποίοι έπρεπε να παραμείνουν μέχρι να ολοκληρωθούν οι προβλεπόμενες διαδικασίες σε συνθήκες έκτακτης ανάγκης (Σπυροπούλου και Χριστόπουλος, 2016).

Οι κρατικές κοινωνικές πολιτικές μπροστά στη διαχείριση του προσφυγικού πληθυσμού, χαρακτηρίζονται από μια «μόνιμη προσωρινότητα». Οι στρατοπεδικού τύπου στεγαστικές λύσεις των Κέντρων Υποδοχής και Ταυτοποίησης (ΚΥΤ), απαρτίζονται από αντίσκηνα και παραπήγματα σε αποκομμένες από τον κοινωνικό ιστό περιοχές που είναι εκτεθειμένες σε ακραία καιρικά φαινόμενα. Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια σταματά να υφίσταται στα hot spots. Η σωματική, ψυχολογική και σεξουαλική κακοποίηση των ανηλίκων, των γυναικών και των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων είναι μερικά από τα εγκλήματα που λάμβαναν χώρο καθημερινά στα hot spots. Το ελληνικό κράτος δείχνει απροετοίμαστο μπροστά στην τροπή των γεγονότων και μεταθέτει το έργο της στέγασης και της ένταξης των προσφύγων σε διεθνείς και ελληνικές ΜΚΟ (Κουραχάνης, 2019).

Η θεματική της παρούσας διπλωματικής εργασίας εστιάζει στη σύμπραξη της κοινωνίας των πολιτών στο πεδίο της στέγασης των προσφύγων κατά την περίοδο 2015-2021. Κάτι που εμπεριέχει θεωρητικές αντανάκλασεις στην έννοια του προνοιακού πλουραλισμού (welfare pluralism). Στην εργασία υποστηρίζεται ότι το φάσμα της κοινωνίας των πολιτών είναι δυναμικό με εγγενείς διαφοροποιήσεις. Οι ΜΚΟ, ως το ένα μέρος της κοινωνίας των πολιτών, συμμετέχουν ενεργά στη διαχείριση του ζητήματος της στέγασης. Ενώ παράλληλα, τα προγράμματα των ΜΚΟ λειτουργούν στη βάση τους με κανονιστικό πλαίσιο της ΕΕ.

Στον αντίποδα τόσο των πολιτικών της ΕΕ και των ΜΚΟ, αλλά και των κρατικών θανατοπολιτικών βρίσκεται η πλευρά των κοινωνικών κινημάτων (Maniatis, 2018). Πρόκειται για τη δεύτερη όψη της κοινωνίας των πολιτών, που θα απασχολήσει το θέμα της παρούσας εργασίας. Η κινηματική πλευρά της κοινωνίας των πολιτών ενεργεί αυτόνομα και αυτό-οργανωμένα στο πεδίο άσκησης κοινωνικής πολιτικής. Τα κινήματα στέγης «από τα κάτω» (bottom up), χωρίς κάποια θεσμική αναγνώριση και επίσημη χρηματική στήριξη λειτουργούν στο κοινωνικό περιβάλλον με πνεύμα ένταξης και συμπερίληψης του πληθυσμού (Κουραχάνης, 2019).

Η συγκριτική εξέταση του ρόλου αυτών των δύο όψεων της κοινωνίας των πολιτών ως προς το ζήτημα της στέγασης των προσφύγων αποτελούν το θέμα αυτής της διπλωματικής εργασίας. Το ερευνητικό ερώτημα αφορά τον ρόλο των δύο όψεων της κοινωνίας των πολιτών, τους τρόπους και τα μέσα επίτευξής τους. Η χρονική περίοδος που επιλέχθηκε ως αφετηρία είναι το 2015. Το καλοκαίρι εκείνου του έτους αποτέλεσε τη χρονιά που παρατηρούνται οι μαζικότερες αφίξεις προσφύγων στον ελλαδικό χώρο.

Η εργασία χωρίζεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος της εργασίας γίνεται ανάλυση του θεωρητικού πλαισίου βασιζόμενου σε αυτούσια επιστημονική βιβλιογραφία. Στο δεύτερο μέρος γίνεται η συγκριτική εξέταση των δυο όψεων της κοινωνίας των πολιτών βασιζόμενη τόσο από την επιστημονική βιβλιογραφία, όσο και από την ανάλυση αποτελεσμάτων ερευνών και εκθέσεων. Η παρούσα εργασία διαρθρώνεται σε τέσσερις θεματικές ενότητες/κεφάλαια. Στην πρώτη ενότητα, επιχειρείται μέσα από την προεπισκόπηση της επιστημονικής βιβλιογραφίας να αναλυθεί η μετάβαση από το Κεϋνσιανό κράτος ευημερίας (Keynesian welfare state) στο νεοφιλελεύθερο κράτος ευημερίας (neoliberal welfare state). Μέσα από τα δομικά χαρακτηριστικά της επικράτησης του νεοφιλελεύθερου μοντέλου, προκύπτει η ανάδυση της έννοιας του προνοιακού πλουραλισμού. Η έννοια του προνοιακού πλουραλισμού, είναι η θεωρητική αφετηρία μελέτης της εργασίας.

Στη δεύτερη ενότητα επιχειρείται, λοιπόν, μέσα από την επισκόπηση της επιστημονικής βιβλιογραφίας να διερευνηθούν οι έννοιες του προνοιακού πλουραλισμού, της κοινωνίας των πολιτών και των ειδικότερων εκφάνσεών της. Θα επιχειρηθεί να γίνει ανάλυση της διερεύνησης του ρόλου της κοινωνίας των πολιτών, των χαρακτηριστικών, των εργαλείων και των μέσων των όψεων της: Τις ΜΚΟ και τα κοινωνικά κινήματα, καθώς επίσης και ποια είναι η σχέση τους σε θεωρητικό επίπεδο.

Στην τρίτη ενότητα, μέσα από τη σύνθεση της επιστημονικής βιβλιογραφίας και της ανάλυσης υλικού επιστημονικών ερευνών και εκθέσεων, επιχειρείται η επεξεργασία των εννοιών της κοινωνίας των πολιτών της στην περίπτωση της Ελλάδας. Θα γίνει μια απόπειρα ανάλυσης των θέσεων των όψεων τους, των μέσων παρέμβασης τους, των εργαλείων και των στόχων τους στην άσκηση μορφών κοινωνικής υποστήριξης στο ελληνικό περιβάλλον.

Στην τέταρτη ενότητα, παρουσιάζονται μέσα από την επιστημονική βιβλιογραφία και την ανάλυση ευρημάτων εκθέσεων και επιστημονικών ερευνών, οι κοινωνικές πολιτικές στέγασης στην Ελλάδα. Μέσα από μια ιστορική αναφορά των δεκαετιών 1990-2009 και 2010-2017, αναλύονται οι κοινωνικές πολιτικές στέγασης αλλά και οι περιπτώσεις των μεταναστευτικών και προσφυγικών ροών της εκάστοτε περιόδου. Στο τέλος της πρώτης υπο-ενότητας τοποθετείται η χρονολογική περίοδος αναφοράς της παρούσας εργασίας και οι ανάλογες κοινωνικές πολιτικές στέγασης. Παράλληλα, στις δύο τελευταίες υπο- ενότητες μέσα από την ανάλυση των αποτελεσμάτων/ αποτιμήσεων ερευνών και εκθέσεων παρουσιάζονται οι πολιτικές διαχείρισης της στέγασης των προσφύγων και γίνεται μια αποτίμηση της δράσης τους στα πλαίσια της συγκριτικής ανάλυσης τους.

Η εργασία ολοκληρώνεται με τη διατύπωση των βασικότερων συμπερασμάτων. Εκεί, τίθενται μέσα σε μια συνθετική και συγκριτική προοπτική οι απαντήσεις γύρω από τους προβληματισμούς και τα ερωτήματα που αναπτύχθηκαν σε όλο το μήκος και πλάτος της διπλωματικής εργασίας.

Κεφάλαιο 1

Το νεοφιλελεύθερο κράτος ευημερίας και η ανάπτυξη του προνοιακού πλουραλισμού

1.1 Από το κεϋνσιανό στο νεοφιλελεύθερο κράτος ευημερίας

Ο όρος «κράτος» και η εννοιολογική του σημασία ετεροκαθορίζεται από την εκάστοτε πολιτική-οικονομική θεωρία της εποχής. Διαφορετική νοηματοδότηση δίνεται στο κράτος ευημερίας του κεϋνσιανού μοντέλου από το κράτος του νεοφιλελεύθερου μοντέλου. Η προσέγγιση του κράτους ευημερίας¹ κατά τον κεϋνσιανισμό επικράτησε κατά την μεταπολεμική περίοδο. Ειδικότερα κατά τις δεκαετίες του 1950 και 1960, την περίοδο του πρώιμου καπιταλισμού. Ωστόσο οι πρώτες αναφορές ενός κοινωνικού κράτους εμφανίζονται τον 19^ο αιώνα στην Γερμανία ως «κράτος πρόνοιας» με πρόσωπο κλειδί τον τότε καγκελάριο της Πρωσίας Otto Von Bismarck.

Το κεϋνσιανό κράτος ευημερίας αποδίδει χαρακτηριστικά σε ένα κράτος ενεργό, ικανό να παρεμβαίνει στην κοινωνία με άμεσο σκοπό την επίτευξη μιας συλλογικής συνθήκης ευημερίας. Καθ' όλη τη διάρκεια των δεκαετιών μεταπολεμικά υπήρχαν άμεσες και έμμεσες διενέξεις για το πόσο παρεμβατικό μπορεί να είναι ένα κράτος. Η κοινωνική συμμετοχή στο κράτος ευημερίας είναι ανεξάρτητη από τη θέση και τον ρόλο της στην αγορά. Οι απόψεις περί ευρύ παρεμβατισμό του κράτους, εκφράζονται σε αντιδιαστολή με το κράτος ευημερίας του κεϋνσιανισμού από το νεοφιλελεύθερο μοντέλο. Πιο συγκεκριμένα ο νεοφιλευθερισμός καταδεικνύει φαινόμενα προνοιακής εξάρτησης, τα οποία αποτρέπουν την ανάπτυξη της ευημερίας της κοινωνίας.

Η πιο ακριβής οριοθέτηση των νεοφιλελεύθερων πολιτικών ή ακόμα πιο ορθά του μετα-κεϋνσιανισμού τοποθετείται σε τρεις περιόδους (Κωτσονόπουλος, 2011). Η πρώτη περίοδος τοποθετείται στα τέλη της δεκαετίας του 1970- 1980 στον αγγλοσαξονικό χώρο με αφορμή τις κυβερνητικές επιλογές νεοφιλελεύθερου χαρακτήρα. Ενώ, η δεύτερη περίοδος συναντάται τη δεκαετία του 1990 με αφορμή συζητήσεις γύρω από τη σχέση που προκύπτει μεταξύ των κοινωνικών πολιτικών του κράτους πρόνοιας και της δύναμης της αγοράς.

¹ Ο όρος «κράτος ευημερίας» αποτελεί την απόδοση από την αγγλική γλώσσα του όρου «welfare state» και εκφράζει την ηθικο-ιδεολογική διάσταση της υπόθεσης ότι στις σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες είναι εφικτή η ευημερία όλων των πολιτών που επιτυγχάνεται μέσω της κοινωνικής λειτουργίας του κράτους. Στασινοπούλου, Ο. (2000) Κράτος Πρόνοιας Ιστορική εξέλιξη – Σύγχρονες Θεωρητικές Προσεγγίσεις. Αθήνα: Gutenberg

Τέλος, η Τρίτη περίοδος που ξεκινά από το 2000 και συνεχίζει να ισχύει μέχρι και την στιγμή της συγγραφής της παρούσας εργασίας. Σε αυτή τη χρονολογική περίοδο χαρακτηριστική είναι η μετατροπή της θεσμικής ανεκτικότητας από πλεονέκτημα σε σοβαρό μειονέκτημα (Κωτσονόπουλος, 2011). Διάφορες όψεις των κοινωνικών δομών μεταβάλλονται προκαλώντας μια ριζική αλλαγή στα θεσμικά όργανα των δυτικών κοινωνιών. Δημιουργείται για το λόγο αυτό μια νέου τύπου σύμπραξη/ συμμαχία μεταξύ αγοράς, κράτους και οικογένειας. Ο τελευταίος όρος όπως θα αναλυθεί στα επόμενα κεφάλαια παίζει σημαντικό ρόλο στο νεοφιλελεύθερο κράτος πρόνοιας. Η αναζήτηση στην επιστημονική βιβλιογραφία μας δείχνει την ταυτόχρονη παρουσία του κεϋνσιανού κράτους ευημερίας με το νεοφιλελεύθερο μοντέλο σε διάφορες χώρες τόσο της (σημερινής) Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και σε διεθνές επίπεδο (Αυστραλία και ΗΠΑ).

1.2 Χαρακτηριστικά του Κεϋνσιανού κράτους ευημερίας

Σύμφωνα με τον T.H. Marshall, για να συνειδητοποιήσει ένα άτομο την ιδιότητα του ως πολίτης χρειάζεται να υπάρξει ένας δεσμός μεταξύ πολίτη και κράτους (Marshall, 2001) Ο δεσμός αυτός αποπνέει το αίσθημα του ανήκειν και της άμεσης αίσθησης της συμμετοχής στο όλον: το κοινωνικό σύνολο. Η σχέση της κοινωνίας των πολιτών με το κεϋνσιανό κράτος ευημερίας είναι άμεση και η παρέμβαση του κράτους στην κοινωνία είναι φανερή. Σημαντικό χαρακτηριστικό του πλαισίου καθολικότητας που εφαρμόστηκε στο κεϋνσιανό κράτος είναι η αποεμπορευματοποίηση των κοινωνικών παροχών (Γράβαρης, 2018).

Ο απώτερος σκοπός του κεϋνσιανού κράτους ευημερίας πρεσβεύει την αντιμετώπιση της ύφεσης και την καταπολέμηση του πληθωρισμού. Στοχεύοντας στις παραπάνω επιδιώξεις, το κεϋνσιανό κράτος επιτυγχάνει την παροχή τόσο εργασίας, άρα και κατ' επέκταση αύξηση του εισοδήματος, όσο και την παροχή δημοσίων αγαθών και υπηρεσιών όπως είναι η υγεία και η εκπαίδευση. Επιμέρους στόχοι των κεϋνσιανών πολιτικών αποβλέπουν τη συμμετοχή της ολόενα και μεγαλύτερης μερίδας της κοινωνίας στα αγαθά και τις υπηρεσίες που δικαιωματικά τους ανήκουν. Οι κεϋνσιανές πολιτικές αναδεικνύουν το φάσμα των κοινωνικών δικαιωμάτων που κατέχει ένας πολίτης (Marshall, 1992). Η επίτευξη της ομαλούς ισορροπίας ανάμεσα στο πολιτικό και το οικονομικό πλαίσιο των χωρών της δυτικής Ευρώπης είναι το αποτέλεσμα μια

σειράς κοινωνικών πολιτικών. Οι κοινωνικές πολιτικές αυτές στηρίζονται στο κεϋνσιανό πλέγμα δημόσιων πολιτικών (Κωτσονόπουλος, 2011).

Η επίτευξη της πλήρους απασχόλησης, του ελέγχου των επιτοκίων και των επενδύσεων, του σχεδιασμού και προγραμματισμού της οικονομίας και του ελέγχου των μονοπωλίων είναι μερικές πολιτικές του κεϋνσιανού κράτους ευημερίας. Οι χαρακτηριστικές πρακτικές του κεϋνσιανού κράτους ευημερίας, είναι η αναδιανομή του εισοδήματος του πλούτου και η ανακατανομή των πόρων με όρους πιο ευνοϊκούς, στα πλαίσια της επιθυμητής οικονομικής ανάπτυξης, για τη μερίδα του πληθυσμού που βρίσκεται σε κατώτερα οικονομικά στρώματα. Οργανισμοί σε υπερεθνικό επίπεδο, είναι υπεύθυνοι για τον σχεδιασμό κοινωνικών πολιτικών και καταρτίζονται σε κοινωνικά προγράμματα πρόνοιας (Στασινοπούλου, 2000).

Το υποστηρικτικό πλαίσιο του κρατικού μηχανισμού βασίζεται στις αξίες της αλληλεγγύης, της πρόνοιας και της αλληλοβοήθειας. Πληθυσμιακές ομάδες όπως οι μετανάστες, οι γυναίκες, οι άνεργοι και γενικότερα οι άνθρωποι που είναι αποκλεισμένοι από τα όρια της αγοράς, μπορούσαν να συμπεριληφθούν στα προγράμματα στήριξης του κράτους ευημερίας. Στο σημείο αυτό να αναφέρουμε πως σαφώς υπήρξαν αποκλίσεις και εξαιρέσεις των πολιτικών πρόνοιας. Με τα προτερήματα και τα ελαττώματα που συνοδεύουν ένα θεσμικό όργανο, το κεϋνσιανό κράτος ευημερίας μεσουρανούσε τη δεκαετία του 1950-1960, τη «χρυσή εποχή» του, και κατόρθωσε να συμπεριλάβει ένα αρκετά μεγάλο πληθυσμιακό κομμάτι των δυτικών κοινωνιών. Κατά την περίοδο 1950-1970, η κατά κεφαλή αύξηση του ΑΕΠ στην Ευρώπη τετραπλασιάστηκε (Mazower, 2011).

1.3 Χαρακτηριστικά του νεοφιλελεύθερου κράτους ευημερίας

Μέσα στο πλαίσιο ανάπτυξης του καπιταλιστικού συστήματος οικονομίας αναδύεται ένα νέο πολιτικό/κοινωνικό/οικονομικό μοντέλο, το νεοφιλελεύθερο μοντέλο. Η κυριότερη θέση του νεοφιλελεύθερου μοντέλου είναι η μείωση της κρατικής παρέμβασης στις ιδιωτικές πρωτοβουλίες στο σύνολο των πολιτών. Συγκεκριμένα η κριτική στάση του νεοφιλελευθερισμού τοποθετείται στο πεδίο της οικονομίας, καθώς η κρατική παρέμβαση στην οικονομία αποφέρει την απορρύθμιση της αγοράς (Κωτσονόπουλος, 2011).

Η νεοφιλελεύθερη αντίληψη αποτελεί κριτική προς το κοινωνικό κράτος και το κεϋνσιανισμό που σταδιακά αναχωρεί από το πεδίο άσκησης κοινωνικών/ προνοιακών παρεμβάσεων. Τις τελευταίες η σταδιακά κυρίαρχη ιδεολογία τις χαρακτηρίζει ως παθητικές. Παράλληλα,

δημιουργείται η τάση μετακίνησης προς ενεργητικές πολιτικές. Οι ενεργητικού τύπου πολιτικές δημιουργούν ένα περιβάλλον στο οποίο αφενός οι κοινωνικές παροχές έχουν βιωσιμότητα και αφετέρου πραγματοποιείται μια διαδικασία ενεργοποίησης των αποδεκτών τους (Κουραχάνης, 2019). Στο σημείο αυτό, αξίζει να σημειωθεί η ειδοποιός διαφορά της συμμετοχής των αποδεκτών των κοινωνικών/προνοιακών παρεμβάσεων.

Στο κεϋνσιανό κράτος ευημερίας η συμμετοχή των επωφελούμενων βασίζεται σε ένα πλαίσιο κοινωνικών δικαιωμάτων του πολίτη, ενώ στο νεοφιλελεύθερο λόγο η βάση συμμετοχής στηρίζεται στις ατομικές υποχρεώσεις και τις προϋποθέσεις. Ο νεοφιλελεύθερος λόγος υποστηρίζει ότι σε ένα κράτος πρόνοιας/ευημερίας, οι αποδέκτες των προνοιακών πολιτικών συνηθίζουν να βρίσκονται υπό το καθεστώς της παρέμβασης με αποτέλεσμα να υπάρχει μία γενικότερη προνοιακή εξάρτηση. Μια κατάσταση αντιπαραγωγική για το εργατικό δυναμικό και εν γένει ατελέσφορη στο επίπεδο της ευημερίας. Προωθούνται για αυτούς τους λόγους κοινωνικές παρεμβάσεις μόνο σε περιπτώσεις ακραίας φτώχειας (σύμφωνα με τα δεδομένα της εποχής και της κάθε χώρας) και δημιουργείται παράλληλα μια σχέση ανταποδοτικού χαρακτήρα (Κουραχάνης, 2019).

Με βάση το τελευταίο χαρακτηριστικό του νεοφιλελεύθερου κράτους, οι υπηρεσίες πρόνοιας όπως και οι παροχές του εργαλειοποιούνται και αποκτούν ένα χαρακτήρα εμπορεύματος. Ο πολίτης στο νεοφιλελεύθερο κράτος δεν χαρακτηρίζεται με βάση την ισοτιμία της κοινωνικής θέσης που απορρέει από αυτή την ιδιότητα του, αλλά με βάση την οικονομική δυνατότητα πρόσβασής του στις υπηρεσίες. Η αγορά αναδεικνύεται ως ο βασικός πυλώνας της κρατικής διαχείρισης με στόχο την καταπολέμηση του γραφειοκρατικού μοντέλου. Το βάρος των προνοιακών παρεμβάσεων μετατίθεται σε ένα άλλο πλαίσιο. Στο πλαίσιο αυτό, οι παρεμβάσεις πραγματοποιούνται με βάση τους κανόνες της αγοράς και του εμπορίου σε συνάρτηση με την ανάμειξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο κομμάτι της πρόνοιας, της κοινωνίας, της οικονομίας μιας χώρας κλπ.

Το μεταπολεμικό κράτος ευημερίας που, σύμφωνα με το νεοφιλελεύθερο λόγο, παραγκώνιζε την ιδιωτική πρωτοβουλία τώρα πια παραχωρεί υπηρεσίες και παροχές στην ιδιωτική πρωτοβουλία. Ωστόσο, ενυπάρχουν μέσα σε αυτό το μοντέλο της κρατικής οπισθοχώρησης αρκετά οξύμωρα χαρακτηριστικά. Μια χαρακτηριστική αντίφαση είναι πως αφενός το κράτος μπαίνει σε διαδικασίες εκσυγχρονισμού και αναδιάρθρωσης για να βαδίζει με γνώμονα τη ζήτηση της αγοράς, αφετέρου όμως αυτή η εξωστρεφής τάση του κράτους, που έχει τη βάση

της στον κλασικό φιλελευθερισμό, εξισορροπείται από την άνοδο αυταρχικών και εθνικιστικών στοιχείων (Κωτσονόπουλος, 2011).

Η σύμπραξη κρατικών υπηρεσιών και παροχών με τον ιδιωτικό τομέα είναι η κυρίαρχη μορφή του κράτους ευημερίας στο νεοφιλελεύθερο λόγο. Η εγκαθίδρυση του νεοφιλελεύθερου μοντέλου του κράτους ευημερίας πραγματοποιείται κατά τη δεκαετία του 1970, ενώ γνωρίζει τη χρυσή του περίοδο στο κομμάτι της πρόνοιας τη δεκαετία του 1990. Η σύμπραξη κρατικού και ιδιωτικού τομέα, μεταφράζεται καλύτερα ως η οπισθοχώρηση, και πολλές φορές η απουσία, του κράτους και η επικράτηση της μη κρατικής ή ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Η μορφή αυτή νομιμοποιήθηκε μέσω του σχήματος του Προνοιακού Πλουραλισμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Το φαινόμενο του Προνοιακού Πλουραλισμού και η περίπτωση της κοινωνίας των πολιτών

2.1 Τα χαρακτηριστικά του Προνοιακού Πλουραλισμού

Όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα, η βασικότερη μορφή του νεοφιλελεύθερου μοντέλου είναι εκείνη του μείγματος της κοινωνικής ευημερίας, ο λεγόμενος Προνοιακός Πλουραλισμός ή η μεικτή οικονομία της πρόνοιας (Pinker, 2017). Ο Προνοιακός Πλουραλισμός εισέρχεται τη δεκαετία του 1990 στο πεδίο της Κοινωνικής Πολιτικής. Σύμφωνα με τον κυρίαρχο λόγο του νεοφιλελευθερισμού, το κράτος σαν αποκλειστικός φορέας κοινωνικής ευημερίας είναι παρεμβατικό ως προς τις οικονομικές ελευθερίες και τα δικαιώματα των πολιτών.

Με βάση το παραπάνω θεωρητικό υπόβαθρο, πραγματοποιείται η οπισθοχώρηση της κρατικής μονοπωλιακής παρέμβασης στον τομέα της ευημερίας. Δημιουργείται ένα κλίμα ανάληψης ευθυνών και υποχρεώσεων από την Κοινωνία των Πολιτών. Η Κοινωνία των Πολιτών αποτελείται από δίκτυα ατόμων και οργανώσεων με διαμεσολαβητικό ρόλο ανάμεσα στην αγορά και το κράτος (Λαλάκη, 2018). Παράλληλα δημιουργείται πρόσφορο έδαφος για την είσοδο και άλλων φορέων της ιδιωτικής πρωτοβουλίας στο πεδίο. Οι φορείς αυτοί περιλαμβάνουν την Κοινωνία των Πολιτών όπως είναι για παράδειγμα ο θεσμός της οικογένειας, σε ένα άτυπο πλην όμως σημαντικό για τη διαμόρφωση της ευημερίας επίπεδο, τον ιδιωτικό τομέα, μέσα από πρακτικές κοινωνικής ευθύνης (Κουραχάνης, 2019) αλλά και θεσμούς/ οργανισμούς πανευρωπαϊκού ή παγκόσμιου βεληνεκούς.

Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα του μείγματος της κοινωνικής ευημερίας αποτελούν οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ). Ο Προνοιακός Πλουραλισμός έρχεται να προσφέρει νομιμοποίηση και υποκατάστατα στα προνοιακά κενά των κρατών που δημιουργήθηκαν σε περιόδους κρίσεων. Ο θεσμικός ρόλος των ΜΚΟ είναι εστιασμένος στα διάφορα κοινωνικά προβλήματα που αναδύονται μέσα σε μια περίοδο κρίσης. Η αποδοχή της ανάμειξης των ΜΚΟ στα κοινωνικά ζητήματα είναι μεγάλη καθώς ολοένα και περισσότερες κοινωνικές ομάδες αποζητούσαν την αποκλειστική κοινωνική μέριμνα. Κοινωνικά προβλήματα όπως είναι: η αστεγία, το προσφυγικό, η οποιασδήποτε μορφής κακοποίηση σε συγκεκριμένες ομάδες, ζητήματα ορατότητας των ΛΟΑΤΚΙ ατόμων και άλλα πολλά, είναι αποκλειστικό κομμάτι των ΜΚΟ για την ορθή διαχείριση και την παροχή πρόνοιας. Εν ολίγοις, η παρουσία των ΜΚΟ στα αυξανόμενα κοινωνικά προβλήματα λειτουργεί ως κυματοθραύστης τους (Κουραχάνης, 2019). Η όψη αυτή της διαχείρισης των κοινωνικών παρεμβάσεων από τις ΜΚΟ, αποτελεί τη

μια πλευρά του πεδίου της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, την πιο επίσημη, την θεσμικά και νομικά αναγνωρισμένη.

Η άλλη όψη της ανάληψης της διαχείρισης των κοινωνικών παρεμβάσεων βρίσκεται στην από «τα κάτω» διάσταση της Κοινωνίας των Πολιτών και, σε πολλές περιπτώσεις, στις κινηματικού τύπου δράσεις της. Η όψη αυτή των κινηματικών χώρων της Κοινωνίας των Πολιτών λειτουργεί με βάση τις ηθικές αξίες της αλληλεγγύης, της αλληλοβοήθειας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Οι αλληλέγγυοι προσφέρουν τις υπηρεσίες τους σε ένα πλέγμα συνεργασίας και απέχουν από θεσμικούς ρόλους και ιεραρχίες. Οι πόροι και οι οικονομικές τους απολαβές δεν εντάσσονται σε προγράμματα χρηματοδότησης αλλά σε δωρεές του αλληλέγγυου συνόλου (Λαφαζάνη & Κυραμαργιού, 2019).

Με αυτή την πρώτη εισαγωγική ανάλυση προκύπτει ότι ο πυλώνας ευημερίας της κοινωνίας των πολιτών, μολονότι αναβαθμισμένος τις τελευταίες πέντε δεκαετίες – και οπωσδήποτε την τελευταία δεκαετία της «Μεγάλης Ύφεσης» και των πολλαπλών κρίσεων, μεταξύ των οποίων και του προσφυγικού – δεν φαίνεται να είναι ούτε ομοιογενής, ούτε στατικός, ούτε ενιαίος. Αυτή η σκέψη θα αποτελέσει αντικείμενο ανάλυσης στη συνέχεια.

2.2 Η έννοια της κοινωνίας των πολιτών

Η επικράτηση του προνοιακού πλουραλισμού και η υποχώρηση του κράτους, φέρνει στην επιφάνεια τη δυναμική παρουσία της έννοιας της κοινωνίας των πολιτών. Η κοινωνία των πολιτών ορίζεται, με ένα πιο ευρύ τρόπο, ως η έννοια εκείνη που στο σύνολο της απαρτίζει συλλογικές δραστηριότητες, όπως: κινήματα, δίκτυα και ομάδες της κοινωνίας και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ). Όλα τα παραπάνω, εντάσσονται σε ένα πεδίο ανάμεσα στο χώρο του κράτους και εκείνου της αγοράς (Σωτηρόπουλος, 2014). Ο χώρος αυτός που προκύπτει, ονομάζεται τρίτος χώρος (Μουζέλης, 2008). Με βάση την τοποθέτηση της στον τρίτο χώρο, η κοινωνία των πολιτών μπορεί να λειτουργεί και να δρα ανεξάρτητα. Η ανεξάρτητη αυτή λειτουργία δε στηρίζεται στη βάση της εκάστοτε κυρίαρχη κομματική ιδεολογία και δεν υπακούει στους εκάστοτε κανόνες της αγοράς.

Το βασικό χαρακτηριστικό της κοινωνίας των πολιτών είναι η αυτόβουλη και η εθελοντικού χαρακτήρα συμμετοχή των ατόμων. Δεν ωθούνται από κάποιο πλαίσιο εξαναγκασμού και δεν υφίσταται υποχρεωτικός χαρακτήρας κατά τη συμμετοχή. Ωστόσο, υπάρχει έντονα το αίσθημα

της ευθύνης ως έναυσμα για την κοινωνική παρέμβαση (Κουραχάνης, 2019). Η απουσία του κράτους σε κοινωνικά προβλήματα μεταβιβάζει το βάρος των ευθυνών σε οργανώσεις φιланθρωπικού χαρακτήρα, ΜΚΟ και κοινωνικά κινήματα. Το αίσθημα της κοινωνικής ευθύνης και η ανεξάρτητη δράση της κοινωνίας των πολιτών διαφοροποιείται δομικά και θεσμικά στις διάφορες εκφάνσεις της κοινωνίας των πολιτών. Η κοινωνία των πολιτών, ουσιαστικά αντιπροσωπεύει τις κοινωνικές δυνάμεις αμφισβήτησης της κρατικής παρουσίας και της δύναμης της αγοράς (Στραβοσκούφης, 2003). Παράλληλα, ενσαρκώνει την ιδιότητα του πολίτη και την ενεργή θέση που μπορεί να λάβει στο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής.

Στην Ελλάδα η ανάδυση της κοινωνίας των πολιτών έγινε αισθητή κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης (Σωτηρόπουλος, 2017. Κουραχάνης, 2017). ΜΚΟ και κοινωνικά κινήματα αναλαμβάνουν το έργο της πρόνοιας και της κοινωνικής αλληλεγγύης σε κοινωνικές ομάδες που έχουν πληγεί από την επέλαση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης και των μέτρων λιτότητας των μνημονίων. Η ενδυναμωμένη κοινωνία των πολιτών, αποδεικνύει πως μπορεί να σταθεί επάξια απέναντι στην κρατική δύναμη και μπορεί να προσφέρει λύσεις σε κοινωνικά προβλήματα που το κράτος αντιμετωπίζει με πολιτικές έκτακτης ανάγκης. Η κοινωνία των πολιτών έρχεται, σε περιόδους κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής κρίσης να αποδείξει πως υπάρχουν πρακτικές λύσεις για τα προβλήματα που ανακύπτουν. Ωστόσο οι πολιτικές διαχείρισης των κοινωνικών προβλημάτων και οι πρακτικές της κοινωνίας των πολιτών, ανάλογα με την ιδεολογία, τον χαρακτήρα και θεσμικό ρόλο, διαφέρουν. Η παρούσα εργασία θα επικεντρωθεί στην αποτύπωση των οπτικών των ΜΚΟ και των κοινωνικών κινημάτων σαν δύο πλευρές της κοινωνίας των πολιτών.

2.3 ΜΚΟ: η μια οπτική της κοινωνίας των πολιτών

Τα τελευταία χρόνια, παρατηρείται μια αυξημένη «κίνηση» των ΜΚΟ στο πεδίο άσκησης κοινωνικής πολιτικής. Ως ΜΚΟ (με μια πιο γενική και ευρεία έννοια) ορίζονται οι ανοιχτοί θεσμοί με φιλανθρωπικό ή εθελοντικό χαρακτήρα που επιτελούν μια δημόσια λειτουργία χωρίς να εντάσσεται στον κυβερνητικό χώρο (Φραγκονικόπουλος. & Προέδρου, 2015). Η ανάληψη κοινωνικών ευθυνών από τις ΜΚΟ για τη διαχείριση και την εύρεση λύσεων σε κοινωνικά προβλήματα, βασίζεται στο μοντέλο του Προνοιακού Πλουραλισμού. Οι ΜΚΟ ως μια οπτική της κοινωνίας των πολιτών, όπου με αναβαθμισμένο κοινωνικό ρόλο και με συνεχή αναπτυξιακό χαρακτήρα στοχεύουν στην κοινωνική ευημερία αφενός και τη συνολική

ανάπτυξη αφετέρου (Στραβοσκούφης, 2005). Είναι η πιο διαδεδομένη μορφή της σύγχρονης κοινωνίας των πολιτών και ο ρόλος των ΜΚΟ πάνω σε ζητήματα κοινωνικής πολιτικής είναι συνεχώς αναπτυσσόμενος και διευρυμένος (Κουραχάνης, 2019).

Οι ΜΚΟ, είναι μια μεμονωμένη διάσταση της κοινωνίας των πολιτών πάνω σε ζητήματα κοινωνικής ευημερίας και κοινωνικής πολιτικής. Είναι ωστόσο συχνό φαινόμενο η συνεργασία διάφορων ΜΚΟ και διεθνών οργανώσεων και η ανταλλαγή πληροφοριών, μέσω διεθνικών δικτύων, στο πλαίσιο πραγμάτωσης ενός κοινού κοινωνικού ζητήματος (Yanacopoulos, 2005). Η σύσταση και κατά συνέπεια, ο μηχανισμός μιας ΜΚΟ χαρακτηρίζεται από εθελοντικού χαρακτήρα συμμετοχές (χωρίς αυτό να αναιρεί τη σημαντική θέση του εργατικού δυναμικού που την απαρτίζει) και από την ύπαρξη δωρητών και χρηματοδοτών (Alnoor, 2003). Οι χρηματοδότες ορίζουν το συνολικό ποσό που θα διαθέσουν με σκοπό την ολοκλήρωση εξειδικευμένων προγραμμάτων πάνω σε κοινωνικά ζητήματα. Οι ΜΚΟ, με τη σειρά τους, έχουν ως στόχο να φέρουν σε πέρας μια σειρά «ευθυνών»². Οι ευθύνες αυτές, ενσαρκώνονται στα εργαλεία (μηνιαία και εβδομαδιαία reports για παράδειγμα) και στο σύνολο των κανόνων που καθορίζουν οι χρηματοδότες. Ταυτόχρονα με την ολοκλήρωση των προγραμμάτων, η ΜΚΟ στοχεύει στη διατήρηση της υπόληψης σε υψηλό επίπεδο. Η προώθηση της υπόληψης στην κοινωνία αναφέρεται τόσο για χρηματοδοτούμενο πρόγραμμα, και κατ' επέκταση της ίδιας της ΜΚΟ, όσο και για τον ίδιο τον χρηματοδότη (Alnoor, 2003).

Ο δυναμικός χώρος των ΜΚΟ μέσα στην ολότητα της κοινωνίας των πολιτών, ξεχωρίζει λόγω της ενισχυμένης δράσης του και της μεγάλης προώθησης του από φορείς και οργανώσεις παγκοσμίου επιπέδου. Η εξειδικευμένη δράση της κάθε ΜΚΟ όπως και το μέγεθος της ποικίλουν, όπως ποικίλουν ανάλογα και τα κονδύλια (Αφουξενίδης, 2015). Σε ανθρωποκεντρικού τύπου διαστάσεις (προσφυγικό, ψυχική υγεία, περιβάλλον κ.λπ.) ο ρόλος των ΜΚΟ είναι πρώτα απ' όλα η παροχή βοήθειας και πρόνοιας στον πληθυσμό μέσω των χρηματοδοτούμενων προγραμμάτων και του καταρτισμένου προσωπικού. Έπειτα, μια ΜΚΟ λειτουργεί στον ενδιάμεσο χώρο της πολιτικής και της κοινωνίας. Από τη μια πλευρά, ασκεί πιέσεις (lobbying) για τα δικαιώματα του/των ωφελούμενου/ωφελούμενων που εκπροσωπούν και από την άλλη πλευρά, ενισχύει την προώθηση της ενσυναίσθησης του κοινωνικού συνόλου απέναντι σε ένα κοινωνικό πρόβλημα (Αφουξενίδης, 2015).

Ολοένα και περισσότερες κοινωνικές ευθύνες επωμίζονται οι ΜΚΟ για την κάλυψη των βασικών ανθρωπίνων αναγκών (Κουραχάνης, 2017). Η θεσμική προώθηση της συγκεκριμένης

² Ως ευθύνη στο κείμενο του, ο Alnoor χρησιμοποιεί τον όρο «accountability». Στα ελληνικά μεταφράζεται ως ευθύνη με μια πιο ευρεία έννοια.

οπτικής της κοινωνίας των πολιτών βασίζεται στην οικονομική υποστήριξη από παγκόσμιους και ευρωπαϊκούς φορείς και οργανώσεις. Τα χρηματοδοτούμενα των ΜΚΟ έχουν ορισμένο χρόνο, όρους και προϋποθέσεις που καθορίζονται από τον εκάστοτε χρηματοδότη σε συνάρτηση με την κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα. Ένα ακόμα χαρακτηριστικό μιας ΜΚΟ είναι η παρέμβαση με σκοπό τη διάδοση των προγραμμάτων στην κοινωνία. Στις μέρες μας, τα μέσα παρέμβασης που χρησιμοποιούν οι ΜΚΟ είναι τα ΜΜΕ και τα κοινωνικά δίκτυα (διάφορες καμπάνιες που αναρτώνται σε σελίδες όπως το Facebook για παράδειγμα). Η παγκοσμιοποίηση, σε συνδυασμό με τους ταχύτατους ρυθμούς μετάδοσης της πληροφορίας, βοηθούν το έργο της επικοινωνίας των δράσεων των ΜΚΟ στο κοινωνικό σύνολο (Φραγκονικόπουλος κ.ά., 2015).

2.4 Κοινωνικά Κινήματα: η άλλη οπτική της κοινωνίας των πολιτών

Τα κοινωνικά κινήματα κινούνται σε ένα διαφοροποιημένο πλαίσιο από εκείνο των ΜΚΟ. Οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές του καπιταλιστικού συστήματος, σε περιόδους κρίσης ενισχύουν τόσο την ιδιωτική πρωτοβουλία, εντός του μίγματος ευημερίας, όσο και τη διαχείριση κοινωνικών προβλημάτων με σαφή στόχο στην πολιτική διαχείριση της έκτακτης ανάγκης. Τα κοινωνικά κινήματα έρχονται να δείξουν πως συλλογικές δράσεις από «τα κάτω» μπορούν να διεκδικήσουν κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα (Λαφαζάνη & Κυραμαργιού, 2019). Η αλληλεγγύη και η αλληλοβοήθεια είναι οι ηθικές αξίες που διέπουν και είναι στην ουσία οι αξίες που ενεργοποιούν την δράση των κοινωνικών κινημάτων.

Τα κοινωνικά κινήματα, επηρεάζονται πάντα από τη σύγχρονη θεσμική συγκυρία (Σεφεριάδης, 2015). Η κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα είναι εκείνη που προκαλεί την ανάληψη ευθυνών και τη συλλογική δράση από φορείς, οργανώσεις και ατομικότητες του κινηματικού χώρου. Είναι ιδιαίτερα συχνό φαινόμενο σε περιόδους οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής κρίσης η ανάδυση συλλογικών δράσεων ως μορφή αντίστασης. Στην πτυχή της στέγασης, τέτοιου είδους δράσεις μπορούν να θεωρηθούν οι καταλήψεις κτηρίων που παραμένουν καιρό ανεκμετάλλευτα και οι αυτό-οργανωμένες (με ή χωρίς οικονομική ενίσχυση) ημερίδες ενημέρωσης και πληροφόρησης του εκάστοτε κοινωνικού προβλήματος. Κινήσεις τέτοιου είδους θέτουν υπό αμφισβήτηση τα υλικά αγαθά και τις αξίες που προάγει το καπιταλιστικό σύστημα (Λαφαζάνη & Κυραμαργιού, 2019). Οι αλληλέγγυες δράσεις από

«τα κάτω» έχουν συγκρουσιακή υπόσταση (Σεφεριάδης,2015) απέναντι στις έσχατες λύσεις των κρατικών κοινωνικών πολιτικών πάνω σε κοινωνικά προβλήματα.

Σε πλαίσια όπου η κοινωνική πολιτική ασκείται ως έκφραση αλληλεγγύης από κοινωνικά κινήματα, η τυπική δομή και το περιεχόμενο είναι μεν λιγότερο αυστηρό, συγκριτικά με τις ΜΚΟ για παράδειγμα, διέπεται όμως από κανόνες που ισχύουν για όλα τα μέλη της κοινότητας που δημιουργείται.

Η οριζόντια δομή ενός κοινωνικού κινήματος είναι κοινή τόσο για τους αλληλέγγυους, όσο και για τα άτομα που τους παρέχεται βοήθεια. Κάτι τέτοιο μπορεί να επιτευχθεί μέσω της οργάνωσης ενός κοινού προγράμματος που εμπεριέχει ευθύνες, πλαίσια συνεργασίας και σε κάποιες περιπτώσεις κοινό χώρο διαμονής (Λαφαζάνη & Κυραμαργιού, 2019). Η χρηματοδότηση του έργου των κοινωνικών κινήματων προέρχεται είτε άμεσα από μεμονωμένα αλληλέγγυα άτομα, με τη μορφή δωρεάς, είτε έμμεσα από οργανωμένες εκδηλώσεις προώθησης του έργου τους στο κοινωνικό σύνολο. Τα κοινωνικά κινήματα δε χρηματοδοτούνται από οργανώσεις και φορείς καθώς θεωρούνται άτυπα δίκτυα άσκησης κοινωνικής πολιτικής. Επιπλέον, στις πιο πολλές συλλογικές δράσεις το ιδεολογικό πρόσημο των αλληλέγγυων είναι με το κυρίαρχο μοντέλο των νεοφιλελεύθερων πολιτικών για να δεχθούν μια χρηματοδότηση από έναν μεγάλο οργανισμό.

Το έργο και η δράση των κοινωνικών κινήματων δεν έχουν προκαθορισμένη χρονική διάρκεια. Το χρονικό πλαίσιο μιας αλληλέγγυας δράσης βασίζεται στον αριθμό των αλληλέγγυων καθ' όλη τη διάρκεια της, στον αριθμό των ατόμων που είναι λαμβάνουν τη βοήθεια και κυρίως τη στάση του κράτους απέναντι σε κάθε μορφής δράση του κινηματικού χώρου. Η κινηματική δράση όσον αφορά ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, για παράδειγμα πρόσφυγες, βοηθά στην ενεργό συμμετοχή και την κοινωνική συμπερίληψη των ατόμων. Μέσω της κοινωνικής χειραφέτησης των ατόμων αποφεύγεται η πιθανή θυματοποίησή τους (Λαφαζάνη και Κυραμαργιού, 2019) και η προνοιακή εξάρτηση (Κουραχάνης,2019) από προγράμματα, επιδόματα και κοινωνικούς φορείς. Μια κοινοτική προσέγγιση του κοινωνικού προβλήματος δημιουργεί στα άτομα που βοηθιούνται το αίσθημα του ανήκειν. Όπως επίσης τα αλληλέγγυα άτομα ενσαρκώνουν τα χαρακτηριστικά της υπευθυνότητας και της ενεργού δράσης που περιλαμβάνει η ιδιότητα του πολίτη (Bottomore and Marshall, 2001).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Οι δύο όψεις της κοινωνίας των πολιτών στην Ελλάδα

3.1 Η Ελληνική περίπτωση της κοινωνίας των πολιτών

Η κοινωνία των πολιτών ως ένας ευρύς όρος και βρισκόμενη στον τρίτο χώρο ανάμεσα στην αγορά και το κράτος, λειτουργεί κάθε φορά ανάλογα με τους όρους της κάθε ομάδας (Μουζέλης, 2007). Κατά τη δεκαετία του 1990 αναδύεται στο δημόσιο λόγο η έννοια της κοινωνίας των πολιτών εντονότερα. Σε αυτή τη συγκυρία άπτεται και ζητημάτων κοινωνικής βρίσκει την κοινωνία των πολιτών να κάνει την εμφάνιση της στο πεδίο άσκησης κοινωνικής πολιτικής μέσω της ανάδυσης του προνοιακού πλουραλισμού (Κουραχάνης, 2019). Η κρατική οπισθοχώρηση και η σταδιακή απαξίωση της πολιτικής (Σωτηρόπουλος, 2017) ενίσχυσαν τη δυναμική δράση της κοινωνίας των πολιτών.

Στην Ελλάδα η ανάπτυξη της κοινωνίας των πολιτών έγινε περισσότερο αισθητή κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης (Σωτηρόπουλος, 2017). ΜΚΟ και άτυπα δίκτυα αλληλεγγύης αναλαμβάνουν το έργο της πρόνοιας και της κοινωνικής αλληλεγγύης (Κουραχάνης, 2017). Οι αποδέκτες των προνοιακών πολιτικών της κοινωνίας των πολιτών είναι πληθυσμιακές ομάδες που έχουν πληγεί από την επέλαση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης και των μνημονιακών μέτρων λιτότητας. Την ήδη υπάρχουσα οικονομική κρίση διαδέχεται μια άλλη. Η οικονομική κρίση που ξέσπασε στην Ελλάδα το 2010 έρχεται αργότερα να «συναντήσει» την προσφυγική κρίση (Lafazani, 2018). Η περίοδος 2015-2016, είναι τα χρόνια που σηματοδότησαν την είσοδο ενός αρκετά μεγάλου, για τα δεδομένα της χώρας, κύματος προσφύγων στον ελλαδικό χώρο.

Η Ελλάδα ως χώρα «πρώτης εισόδου» με βάση τον Κανονισμό του Δουβλίνου, υποδέχεται ένα μεγάλο για τα δεδομένα της αριθμό μεταναστευτικών ροών. Η διαδικασία εξέτασης ασύλου γεννά μια κατάσταση διαρκούς προσωρινότητας. Το κυριότερο πρόβλημα που δημιουργείται, αφορά τη στέγαση και την εγκατάσταση εν γένει του προσφυγικού πληθυσμού στο ελληνικό έδαφος. Η κοινωνία των πολιτών έρχεται ως η λύση απέναντι στον ασφυκτικό έλεγχο και τον παρεμβατισμό των κρατικών πολιτικών (Λαλάκη, 2018). Στην περίπτωση της προσφυγικής διαχείρισης το ελληνικό κράτος, ακολουθώντας τον οργανωτικό σχεδιασμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ακολούθησε μια σειρά πολιτικών. Οι πολιτικές αυτές βασίζονται σε πρακτικές αστυνόμευσης και ελέγχου μέσα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο κοινωνικής απομόνωσης και γεωγραφικού αποκλεισμού (Κουραχάνης, 2019).

Απέναντι στις κοινωνικές πολιτικές έκτακτης ανάγκης του κράτους, η κοινωνία των πολιτών αποκτά μια ισχυρή παρουσία. Διαποτισμένη με αίσθημα ευθύνης και επίγνωση της ιδιότητας

του πολίτη (Bottomore & Marshall, 2001), η κοινωνία των πολιτών αναλαμβάνει να διαχειριστεί με πιο μεθοδικό τρόπο τα κοινωνικά προβλήματα. Ειδικότερα στην περίπτωση της προσφυγικής διαχείρισης η κοινωνία των πολιτών, όπου σχετικές με το κοινωνικό πρόβλημα ΜΚΟ, φιλανθρωπικά σωματεία και συλλογικότητες με πολιτικό και ιδεολογικό πρόσημο, που είχαν τη βάση τους στην κοινωνική αλληλεγγύη (Ροζάκου, 2018), αναλαμβάνουν το έργο της προσφυγικής διαχείρισης. Η διαχείριση αυτή εστιάζει ως επί το πλείστον στην ανάγκη για στέγη αλλά και σε πολλές περιπτώσεις στην κοινωνική ενσωμάτωση των προσφυγικών πληθυσμών. Ιδιαίτερη εντύπωση πολιτών: οι ΜΚΟ από την μια πλευρά και από την άλλη πλευρά τα κοινωνικά κινήματα.

3.2 Οι ΜΚΟ ως όψη της ελληνικής κοινωνίας των πολιτών

Η παρουσία των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων στην Ελλάδα ενισχύεται την περίοδο της οικονομικής κρίσης (Σωτηρόπουλος, 2017). Η κοινωνική αποδοχή και η θεσμική αξία που απέκτησαν οι ΜΚΟ την περίοδο της κρίσης είναι ανάλογη των κοινωνικών προβλημάτων που συνεχώς έπλητταν διάφορες κοινωνικές ομάδες (Κουραχάνης, 2019). Η στήριξη και η προώθηση των ΜΚΟ από την Ευρωπαϊκή Ένωση και από οργανώσεις και φορείς που λειτουργούν ως χρηματοδότες αναπτυξιακών προγραμμάτων, μπορούν να δώσουν στις ΜΚΟ τον χαρακτήρα ενός επίσημου θεσμού. Η προσφυγική κρίση που ακολούθησε την οικονομική, από το 2015 και συνεχίζει ακόμα και στις μέρες συγγραφής της εργασίας, δημιούργησε μια τομή στα δεδομένα της Ελλάδας μετατρέποντας τη χώρα από «διάδρομο» σε χώρο αποθήκευσης ανθρώπων (Χριστόπουλος, 2020). Το έργο των ΜΚΟ πάνω στο προσφυγικό ζήτημα βρίσκεται σε πολλά επίπεδα εντός του πεδίου.

Το ελληνικό κράτος μετά από συνάψεις συμφωνιών και κατόπιν ευρωπαϊκών εντολών μια σειρά στεγαστικών πολιτικών. Υιοθετεί συστήματα κλειστών κέντρων υποδοχής και ταυτοποίησης (KYT) στα νησιά, τα λεγόμενα hotspots, και στην υπόλοιπη χώρα καταυλισμούς (camps) και αυτοσχέδια παραπήγματα (Κουραχάνης, 2019). Το κομμάτι της διαχείρισης της κατάστασης των hotspots και των camps το αναλαμβάνουν ΜΚΟ και διεθνείς οργανώσεις. Η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες με υλικά πρώτης ανάγκης και ανθρώπινο δυναμικό σε συνεργασία με ελληνικές ΜΚΟ (UNCHR, 2015).

Οι συνθήκες μέσα στα hotspots και τα camps είναι απάνθρωπες και χωρίς κανένα σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα. Στο στεγαστικό επίπεδο, οι συνθήκες διαβίωσης δεν πληρούν ούτε

την υγειονομική ασφάλεια των προσφύγων αλλά ούτε και ανταποκρίνονται στις ατομικές και κοινωνικές τους ανάγκες. Αντίστοιχα, οι εργασιακές συνθήκες είναι εξοντωτικές για το ανθρώπινο δυναμικό των ΜΚΟ και των λοιπών φορέων (Kourachanis, 2018).

Στο επίπεδο της ενσωμάτωσης των προσφυγικών πληθυσμών στην ελληνική κοινωνία, χρηματοδοτούμενα προγράμματα, καταρτισμένο προσωπικό εργαζομένων και εθελοντών προετοιμάζουν τα άτομα για την ομαλή ένταξη στην κοινωνία. Προγράμματα όπως το Helios, (που ξεκίνησε το 2019 και ολοκληρώνεται το 2021) και το ESTIA (συνεργασία δήμων και ΜΚΟ) διασφαλίζουν σε αναγνωρισμένους πρόσφυγες στέγαση και ένταξη στην ελληνική κοινωνία σε συνεργασία με ΜΚΟ (IOM HELIOS & ESTIA II, 2021). Η περίπτωση της στέγασης στο πρόγραμμα HELIOS περιλαμβάνει ένα επίδομα ενοικίου (6-9 μηνών) ανάλογου του αριθμού των ωφελούμενων (ατομικότητα ή οικογένεια) και ενέργειες στήριξης ωφελούμενων προσφύγων σε οποιαδήποτε απορία ή κόλλημα δημιουργηθεί. Στο επίπεδο της ένταξης, μαθήματα ελληνικών σε εκπαιδευτικά κέντρα ανά την Ελλάδα (ILC) και παράλληλη υποστήριξη στην καθημερινή επαφή με την ελληνική γραφειοκρατία (μαθήματα soft skills). Τέλος, το πρόγραμμα HELIOS ολοκληρώνει τον κύκλο παροχών του με την υποστήριξη στην ατομική απασχόληση (συμβουλευτική παροχή και προετοιμασία για κάποια συνέντευξη, δικτύωση κλπ.).

Η περίπτωση των ΜΚΟ ως όψη της κοινωνίας των πολιτών έχει αποδείξει πως είναι και η πιο διαδεδομένη. Δεν παύει όμως να λειτουργεί ως κυματοθραύστης απέναντι στα πολλά κοινωνικά προβλήματα που ανακύπτουν. Στην περίπτωση του προσφυγικού, η μεγάλη εισροή των προσφύγων στα προγράμματα, η ψυχική και σωματική κόπωση των εργαζομένων σε δομές φιλοξενίας, camps, εκπαιδευτικά κέντρα κ.ά. είναι οι βασικότερες αμφότερες δυσκολίες. Τέλος μια εξίσου σημαντική είναι η προνοιακή εξάρτηση των ωφελούμενων προσφύγων (Κουραχάνης, 2019) και η ματαίωση που υφίστανται μετά το πέρας των προγραμμάτων.

3.3 Κοινωνικά Κινήματα : η άλλη όψη της κοινωνίας των πολιτών

Τα κοινωνικά κινήματα ή αλλιώς οι άτυπες μορφές αλληλεγγύης και αλληλοβοήθειας αναδύονται στον ελλαδικό χώρο την ίδια περίοδο με τις ΜΚΟ. Η περίοδος της οικονομικής κρίσης βρίσκει ανθρώπους να λειτουργούν με αλληλέγγυο συναίσθημα προσφέροντας προνοιακά αγαθά και υπηρεσίες σε πεδία της υγείας, της στέγασης και της εκπαίδευσης (Σωτηρόπουλος, 2017).

Κατά την περίοδο της έντασης των προσφυγικών αφίξεων στον ελλαδικό χώρο διογκώθηκε η ανάγκη για στέγαση ενός μεγάλου αριθμού προσφύγων με αποκορύφωμα την συμφωνία Ευρωπαϊκής Ένωσης- Τουρκίας στις 18 Μαρτίου 2016, συμφωνία για το περιορισμό των μετακινήσεων προς Ευρώπη (Λαφαζάνη & Κυραμαργιού, 2019). Άτυπες μορφές προνοιακής στήριξης και αλληλεγγύης ήρθαν στην επιφάνεια. Οι πρακτικές και οι μορφές αλληλεγγύης από «τα κάτω» συντελούν τόσο στην αξιοπρεπή στεγαστική συνθήκη των προσφύγων όσο και στην κοινωνική ενσωμάτωσή τους. Αλληλέγγυα άτομα μέσα από καταλήψεις δημόσιων και ιδιωτικών αναξιοποίητων κτιρίων, διοργανώσεις ημερίδων και φεστιβάλ για την προώθηση στο κοινωνικό και κοινωνικά φροντιστήρια και ενισχυτική διδασκαλία των παιδιών και δημιουργική απασχόληση υποδέχτηκαν προσφυγικούς πληθυσμούς στον ελλαδικό χώρο.

Το πλαίσιο των καταλήψεων στέγης δείχνει πως μια οργανωμένη από «τα κάτω» παροχή πρόνοιας μπορεί να πραγματοποιηθεί με αξιοπρεπείς όρους (Λαφαζάνη & Κυραμαργιού, 2019). Το παράδειγμα του City Plaza στην Αθήνα (2016-2019) στόχευε στην ένταξη των προσφύγων στα πλαίσια της καθημερινής ζωής. Κάτι τέτοιο επιτεύχθηκε μέσω της ισότιμης διαχείρισης του χώρου και του καταμερισμού των εργασιών στη διαχείριση του χώρου. (The best hotel in Europe, 2020). Η κοινή συμμετοχή προσφύγων σε καθημερινές εργασίες του χώρου του ξενοδοχείου με βάση τις ικανότητές τους είναι μια δίκαιη και ενεργή διαδικασία, που δημιουργεί συναισθήματα ενότητας και υπευθυνότητας (Λαφαζάνη & Κυραμαργιού, 2019). Η αυτοδιαχείριση και η κοινή καθημερινότητα των ευθυνών αλλά της λήψης αποφάσεων, δίνει την αίσθηση του ανήκειν σε μια ολότητα και χωρίς να θυματοποιούνται οι πρόσφυγες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Οι κοινωνικές πολιτικές στέγασης των όψεων της κοινωνίας των πολιτών

4.1 Οι κοινωνικές πολιτικές στέγασης στην Ελλάδα

Παρόλο που ο κεντρικός άξονας της παρούσας εργασίας είναι οι δράσεις και οι πρακτικές της κοινωνίας των πολιτών στο ζήτημα της στέγασης των προσφύγων, αξίζει να αναφερθούν ορισμένα από τα ευρύτερα χαρακτηριστικά των κρατικών κοινωνικών πολιτικών στέγασης, τα οποία υποδηλώνουν τον υπολειμματικό χαρακτήρα της στεγαστικής πολιτικής στην Ελλάδα. Αυτές τις όψεις υπολειμματικότητας επιδιώκουν με τη δράση τους να υποκαταστήσουν οι ΜΚΟ και τα κινήματα κατοικίας, ώστε να καλύψουν οριακά ορισμένες από τις δυσθεώρητες στεγαστικές ανάγκες ακραία φτωχών πληθυσμών, όπως οι πρόσφυγες.

Είναι ενδιαφέρουσα μια ιστορική αναδρομή πάνω στις κοινωνικές πολιτικές στέγασης στην Ελλάδα από τη δεκαετία του 1990 μέχρι και τα χρόνια της οικονομικής κρίσης (2009-2015). Η κοινωνική μέριμνα για το ζήτημα της αστεγίας την περίοδο του 1990 είναι υπολειμματική (Κουραχάνης, 2017). Δεν υφίστανται βασικές κοινωνικές πολιτικές για την πληθυσμιακή ομάδα των αστέγων, των ατόμων που στεγάζονται επαρκώς και εκείνων που κινδυνεύουν να χάσουν την κατοικία τους. Η κυριότερη μορφή στεγαστικής κάλυψης μετατοπίζεται στην οικογένεια, το άτυπο πλέγμα προστασίας στα πλαίσια της κοινωνίας (Κουραχάνης, 2017).

Στις αρχές του 1990 στην Ελλάδα, στο πεδίο προσφυγικού-μεταναστευτικού εντοπίζεται σημαντική αύξηση εισροών Ποντίων ομογενών εξαιτίας της διάλυσης της Σοβιετικής Ένωσης (Κασιμάτη, 1992) και αύξηση των μεταναστευτικών ροών από τα Βαλκάνια και κυρίως την Αλβανία (Χριστόπουλος, 2020). Οι παραπάνω είναι δύο σημαντικές περιπτώσεις προσφυγικών/μεταναστευτικών ροών σε ένα γενικευμένο πλαίσιο αστεγίας των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων (π.χ. Ρομά). Η ανάγκη τους για στέγαση σε ένα ασφαλές πλαίσιο είναι δεδομένη, η επιλεκτικότητα όμως και ειδικά η ανυπαρξία μιας σαφούς χάραξης κρατικής κοινωνικής πολιτικής (Κουραχάνης, 2017) για το ζήτημα είναι ανάλογη του μεγέθους του προβλήματος. Η αναζήτηση κατοικίας των μεταναστών, περνάει πια στα «δικά τους χέρια». Οι πιο κύριοι χώροι διαμονής της περιόδου είναι εγκαταλελειμμένα κτίρια όπως ξενοδοχεία που ήταν ακατάλληλα για λειτουργία (Κουραχάνης, 2017).

Τη δεκαετία του 1990 δεν υπήρχε ένα σαφές πλαίσιο που να ορίζει την «αστεγία» και όλες τις κατηγορίες των ατόμων που μπορεί να βρίσκονται σε ένα επισφαλές περιβάλλον κατοικίας. Λειτουργούσαν τρεις κοινωνικές δομές φιλοξενίας στην Αθήνα, μία στην Ομόνοια, μία στον Καρέα και μια στη Βουλιαγμένη. Τόσο όμως η μικρή χωρητικότητα τους, όσο και το μικρό εύρος των κοινωνικών ομάδων που απευθύνονταν, δημιούργησαν την ανάγκη επέκτασης των

κοινωνικών πολιτικών στέγασης. Στα μέσα της δεκαετίας του 1990, ξεκινά ένα κοινωνικό πρόγραμμα με τις τρεις φάσεις που περιλάμβαναν: συσσίτια, υπηρεσίες υγιεινής, ψυχοκοινωνική υποστήριξη, κοινωνική ένταξη και επάνοδο στην αγορά εργασίας (Κουραχάνης, 2017).

Παράλληλα, την περίοδο εκείνη κάνουν την εμφάνιση τους ΜΚΟ, όπου η δραστηριοποίηση τους σε φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού και η κατάρτιση των εργαζομένων σε θέματα ψυχοκοινωνικής παρέμβασης είναι αρκετά σημαντική για το πεδίο της αστεγιάς. Ενώ, είναι πολύ σημαντικός και ο ρόλος της εκκλησίας όλα αυτά τα χρόνια. Ιδιαίτερα, η Αρχιεπισκοπή Αθηνών οργάνωνε δράσεις φιλανθρωπικού χαρακτήρα για τους άστεγους αλλά και μεριμνούσε για τους ασυνόδευτους ανήλικους που βίωναν συνθήκες αστεγιάς. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω στο θεωρητικό πλαίσιο, η κοινωνία των πολιτών στην Ελλάδα κάνει τη δειλή του εμφάνιση της τη δεκαετία του 1990, στα πλαίσια του προνοιακού πλουραλισμού.

Η δεκαετία του 2000, βρίσκει την Ελλάδα σε μια κατάσταση προετοιμασίας για τους επερχόμενους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004. Η πράξη της απόκρυψης των συνθήκων που επιβεβαιώνουν καταφανέστατα την έλλειψη στέγης στην Ελλάδα, ήταν μια πολιτική στόχευση. Το 2004 με 2006 γίνονται κάποιες κινήσεις σημαντικές για την τοποθέτηση του φαινομένου της αστεγιάς στην κοινωνική πραγματικότητα. Το 2004 δημιουργείται σε άτυπο πλαίσιο το Δίκτυο για τα το Δικαίωμα στη Στέγη και την Κατοικία, το οποίο λαμβάνει θεσμική μορφή το 2010 (Κουραχάνης, 2017). Το Δίκτυο περιλαμβάνει 20 κοινωνικές οργανώσεις και κοινωφελείς οργανισμούς που συμβάλλουν στην καταπολέμηση έλλειψης στέγης στην Ελλάδα, υποστηρίζουν κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες και αστέγους και συνηγορούν για το δικαίωμα στην ποιοτική κατοικία για όλους τους πολίτες (Greek housing network, 2010).³

Την ίδια περίοδο, στο πλαίσιο χαρτογράφησης της στεγαστικής πολιτικής, προστίθενται ως νέες ομάδες παρέμβασης τα θύματα εμπορίας ανθρώπων, οι κακοποιημένες γυναίκες και τα παιδιά και οι μετανάστες. Κοινωνικές παρεμβάσεις, ξενώνες φιλοξενίας σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη για θύματα ενδοοικογενειακής βίας, λειτουργία προσφυγικών καταυλισμών και κοινωνικές παρεμβάσεις ξεκινούν να τη δράση τους από το 2000 και έπειτα (Κουραχάνης, 2017). Οι ΜΚΟ, ως όψη της κοινωνίας των πολιτών ξεκινά τη δράση της με τη μορφή που στη βάση λειτουργεί έως τις μέρες μας.

³ Το Δίκτυο εννοεί ως αστέγους όλα τα άτομα που διαμένουν στη χώρα, τα οποία δεν έχουν πρόσβαση σε επαρκή ιδιόκτητη, ενοικιαζόμενη ή παραχωρημένη κατοικία, η οποία να διαθέτει τις βασικές υπηρεσίες ύδρευσης, ηλεκτροδότησης και θέρμανσης. Υπάρχουν διάφορες κατηγορίες αστέγων και σε αυτές περιλαμβάνονται τόσο οι άστεγοι στο δρόμο και όσοι φιλοξενούνται προσωρινά και από ανάγκη σε ιδρύματα και ξενώνες, όσο και όσοι διαβιούν σε επισφαλή ή ακατάλληλη κατοικία.

Η δεκαετία 2010-2017, η επονομαζόμενη ως δεκαετία της κρίσης δημιουργεί ένα διαφορετικό τοπίο στο πεδίο των κοινωνικών πολιτικών. Η οικονομική κρίση εντείνει και πολλαπλασιάζει τα κοινωνικά προβλήματα, σε μια περίοδο που οι κοινωνικές πολιτικές περικόπτονται (Κουραχάνης, 2019). Το φαινόμενο της γενικευμένης φτώχειας, τα υψηλά ποσοστά ανεργίας, οι μειώσεις των συντάξεων, η έλλειψη στέγης, οι επισφαλείς συνθήκες στέγασης και ο εν γένει κοινωνικός αποκλεισμός αποτελούν την καθημερινότητα στην Ελλάδα εκείνη την περίοδο. Το φαινόμενο της αστεγίας αυξάνεται, με την ανάδυση μίας νέας κατηγορίας αστεγών, τους «νεόαστεγους» αυτούς ουσιαστικά που κατέληξαν άστεγοι λόγω της οικονομικής κρίσης και της ανεργίας (Κουραχάνης, 2017). Οι όποιες κοινωνικές πολιτικές στέγασης υπήρξαν, με τον υπολειμματικό τους χαρακτήρα, δημιούργησαν μια μικρή «ανάσα» στα ζητήματα της φτώχειας και της αστεγίας.

Η πιο καθοριστική περίοδος για τις κοινωνικές πολιτικές στέγασης φάνηκαν προς το τέλος της δεκαετίας. Η εφαρμογή του Κοινωνικού Εισοδήματος Αλληλεγγύης (Δημουλάς 2017) αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο άσκησης κοινωνικής πολιτικής σε συνδυασμό με την λειτουργία και άλλων δομών και υπηρεσιών. Μερικά σημαντικά μέτρα βοήθειας για την αντιμετώπιση της φτώχειας και της αστεγίας, αποτέλεσαν: το πρόγραμμα Στέγαση και Επανένταξη, το Κοινωνικό παντοπωλείο, το Κοινωνικό Φαρμακείο, τα Υπνωτήρια, τα Κέντρα Υποδοχής Αστεγών κ.α. Η αποτίμηση των δράσεων των δομών άμεσης αντιμετώπισης της φτώχειας αναδιαμόρφωσε το πλαίσιο λειτουργίας για την περίοδο των προγραμμάτων ΕΣΠΑ 2014-2020 (Κουραχάνης, 2017). Στα περισσότερα προγράμματα κύριο ρόλο έχουν οι ΜΚΟ και οι Δήμοι της επικράτειας, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις ενισχύονται από φιλανθρωπικές δράσεις. Οι κύριες πολιτικές διαχείρισης των κοινωνικών προβλημάτων διαπνέονται από ένα χαρακτήρα επείγουσας διαχείρισης.

Η πρόσφατη (2015-2016) είσοδος προσφύγων στα ελληνικά σύνορα, κατέδειξε την κρατική απουσία στη διαχείριση του προσφυγικού ζητήματος ιδιαίτερα στο κομμάτι της στέγασης (Κουραχάνης, 2019). Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, το ελληνικό κράτος στηρίχθηκε στα υλικοτεχνικά μέσα και το ανθρώπινο δυναμικό των ΜΚΟ στο πλαίσιο της στέγασης των προσφύγων. Ωστόσο, όπως ορίζεται από τη Σύμβαση της Γενεύης για το Καθεστώς των Προσφύγων (UNCHR, 1951) και από την Ευρωπαϊκή Οδηγία Υποδοχής (Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, 2013) τα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπόκεινται σε ορισμένες υποχρεώσεις απέναντι στους αιτούντες άσυλο.

Ειδικότερα, τα κράτη οφείλουν να παρέχουν στέγη σε αιτούντες άσυλο για το χρονικό διάστημα που παραμένουν στη διαδικασία ασύλου (GCR, 2022). Το πρόβλημα στην περίπτωση της Ελλάδας είναι το είδος της στέγης που παρέχεται στους αιτούντες άσυλο. Οι

νεοφιλελεύθερες πολιτικές λειτουργούν με τη λογική της έκτακτης ανάγκης και της προσωρινότητας. Έτσι, η περίπτωση της στέγασης των αιτούντων άσυλο εστίασε στην αποφυγή της πλήρους αστεγίας σε ένα πλαίσιο προσωρινής μονιμότητας όπως πρακτικά αποδείχθηκε (Κουραχάνης, 2019). Τα παραπήγματα, οι σκηνές και εν γένει τα καταλύματα δίχως καθαρό νερό ή στοιχειώδη θέρμανση είναι τα κυριότερα είδη στέγης που προσέφεραν στους προσφυγικούς πληθυσμούς. Παράλληλα, οι παραπάνω συνθήκες στέγασης ολοκληρώνονται με τα camps τα οποία είναι σε απόσταση που δυσχεραίνει την πρόσβαση σε υπηρεσίες των αστικών ιστών.

Η στεγαστική ανασφάλεια και ανεπάρκεια των καταλυμάτων στα camps και τα hotspots επιβεβαιώνεται από την Ευρωπαϊκή Τυπολογία για την έλλειψη στέγης και τον αποκλεισμό από την κατοικία (FEANTSA, 2006). Συγκεκριμένα, η περίπτωση της Ελλάδας έφτασε μέχρι το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου το 2011. Η εκδίκαση αφορούσε την κακομεταχείριση αιτούντων άσυλο, παραβιάζοντας τα ανθρώπινα δικαιώματα και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.⁴ Το ελληνικό κράτος κατηλεύτηκε την κατηγορία του δικαστηρίου, συνεχίζοντας τον στρατοπεδικό τύπο εγκλεισμού, ως τη μόνη λύση που μπορούν να δώσουν στη λεγόμενη «προσφυγική κρίση» (Χριστόπουλος, 2020). Οι συνθήκες διαβίωσης στους καταυλισμούς των hotspots στα νησιά και την ενδοχώρα χαρακτηρίζονται από έντονο κλίμα βιοπολιτικής και θανατοπολιτικής (Κουραχάνης, 2020).

Με βάση την έκθεση (Joint NGO Briefing on the situation in Greece) οργανισμών για την κατάσταση στα νησιά, η έλλειψη ενός κρατικού μακροχρόνιου σχεδίου για την πρόνοια και την ασφάλεια των αιτούντων άσυλο. Η κατάσταση ήταν ακόμη πιο δύσκολη για άτομα που ανήκαν σε ευπαθείς ομάδες, κοινωνικά και μη. Άτομα με αναπηρίες, άτομα με ασθένειες, γυναίκες, ασυνόδευτα ανήλικα (minors), γυναίκες και άτομα της LGBTQ κοινότητας βρίσκονταν καθημερινά σε κίνδυνο (Kessler, J., Ntavasilis, A., Ramachandran, V. & Scheytt, S., 2021). Η κοινωνική απομόνωση των προσφύγων στα στρατοπεδικού τύπου camps, ήταν καταλυτικός παράγοντας για την επιδείνωση της ψυχικής τους υγείας, την πρόνοιας και την ενσωμάτωσή τους.

Ένα ακόμη μεγάλο πρόβλημα που συναντάται στους καταυλισμούς αφορά το θέμα της χωρητικότητας. Όπως παρατηρείται από την τελευταία έκθεση⁵ του Ελληνικού Συμβουλίου

⁴ European Court of Human Rights. Οι βελγικές και οι ελληνικές αρχές παραβίασαν την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΣΑΔ) όταν αφγανός αιτών άσυλο απελάθηκε, σύμφωνα με τους κανόνες του κανονισμού Δουβλίνο II, από το Βέλγιο στην Ελλάδα, διότι από εκεί είχε εισέλθει για πρώτη φορά στην ΕΕ. Αυτό δήλωσε το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΔΑΔ) στις 21 Ιανουαρίου στην υπόθεση M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας.

για τους Πρόσφυγες (ΕΣΠ/ GCR) το ζήτημα της χωρητικότητας και του συνωστισμού είναι παράγοντας στεγαστικής επισφάλειας. Το Σεπτέμβριο του 2020, στους περισσότερους καταυλισμούς της χώρας η πληρότητα είχε ξεπεραστεί κατά 40% της συνολικής χωρητικότητας (GCR,2022). Αντίθετα την επόμενη χρονιά, συγκεκριμένα τον Νοέμβριο του 2021 ο αριθμός των διαμενόντων στους καταυλισμούς των περισσότερων νησιών δεν ξεπερνούσε το 30% της συνολικής χωρητικότητας (GCR, 2022). Οι λόγοι για τη μεγάλη αυτή μείωση των προσφύγων είναι πολλοί, με σημαντικότερο με τις παράνομες επαναπροωθήσεις δια της βίας από Έλληνες συνοριοφύλακες (Διεθνής Αμνηστία, 2020). Με αφορμή όλες τις παραπάνω απάνθρωπες συνθήκες διαβίωσης των προσφύγων, ενδυναμώθηκε η κοινωνία των πολιτών για τη διαχείριση της μόνιμης εγκατάστασης των προσφύγων.

4.2 Οι Στεγαστικές Πρωτοβουλίες από τις ΜΚΟ

Η πιο διαδεδομένη θεσμικά μορφή στέγασης πιο μόνιμου χαρακτήρα υπό την έννοια της ενσωμάτωσης, είναι μέσω των προγραμμάτων των ΜΚΟ. Χαρακτηριστικά -για τον μεγάλο αριθμό των επωφελούμενων τους- προγράμματα είναι το ESTIA και το Helios. Οι περιπτώσεις αυτής της μεριάς της κοινωνίας των πολιτών, αφορούν τα άτομα που είναι δικαιούχοι διεθνούς προστασίας και διέμεναν κατά την αναγνώριση τους σε καταλύματα των συστημάτων υποδοχής (KYT) (HELIOS 2020). Με βάση τα στατιστικά στοιχεία του χρηματοδότη του προγράμματος, ο αριθμός των επωφελούμενων του προγράμματος Helios από την αρχή του προγράμματος το 2019 μέχρι τον Δεκέμβριο του 2021 είναι 34.141 (Helios,2022). Τα αντίστοιχα στοιχεία του προγράμματος ESTIA από το Νοέμβριο του 2015 έως και το Νοέμβριο του 2021 είναι 83.000 επωφελούμενοι (ESTIA,2021).⁶

Το πρόγραμμα ESTIA, ξεκινά τη δράση το 2015 και με κάποιες διαφοροποιήσεις συνεχίζεται μέχρι και το σήμερα. Δημιουργήθηκε με την επιτελική διαχείριση της Ύπατης Αρμοστείας και τη χρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Κουραχάνης, 2019). Την υλοποίηση του έργου αναλαμβάνουν ΜΚΟ και οι δήμοι της ελληνικής επικράτειας. Στόχος του προγράμματος, είναι

⁵ Το έργο “Do the human right thing – Υψώνουμε τη Φωνή μας για τα Δικαιώματα των Προσφύγων” υλοποιείται στο πλαίσιο του προγράμματος Active Citizens Fund, με φορέα υλοποίησης το Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες (ΕΣΠ) και εταίρους το Κέντρο Διοτίμα, την International Rescue Committee Hellas (IRC) και την Propaganda.

⁶ Τη χρονική περίοδο συγγραφής της παρούσας εργασίας, έχει μόλις πραγματοποιηθεί η μετάβαση των προγραμμάτων στην κυριότητα του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου.

η άμεση μετάβαση των επωφελούμενων στο αστικό τοπίο και η διευκόλυνση της πρόσβασης τους σε υπηρεσίες και φορείς όπως η υγεία και η εκπαίδευση (ESTIA,2021). Το πρόγραμμα ESTIA, πλαισιώνεται από υπηρεσίες και μηχανισμούς στήριξης τόσο στην ψυχοκοινωνική παράμετρο όσο και στη στεγαστική (Άρσις, 2019). Το ανθρώπινο δυναμικό διέπεται από διεπιστημονικές ομάδες κοινωνικών επιστημόνων, διεκπεραιωτών και υπεύθυνων συνοδών των επωφελούμενων σε κοινωνικές υπηρεσίες (Κουραχάνης, 2019).

Η στεγαστική μέριμνα του προγράμματος ESTIA, διέθετε ως κατοικίες διαμερίσματα που διασφάλιζαν αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης. Τα διαμερίσματα βρίσκονται σε απόσταση λογική για την διευκόλυνση των επωφελούμενων σε κοινωνικές υπηρεσίες και εκπαιδευτικές δομές (UNCHR, 2015). Θα έπρεπε να διαθέτουν καλές συνθήκες υγιεινής όπως αρμόζει σε μια αξιοπρεπή στεγαστική συνθήκη. Το πόσιμο νερό, η παροχή αποχέτευσης, η επαρκής θέρμανση και ο κλιματισμός, είναι από τις κυριότερες συνθήκες αξιοπρεπούς διαβίωσης σε ένα πλαίσιο λειτουργικών χώρων. Επιπλέον, τα διαμερίσματα θα έπρεπε να διαθέτουν επαρκή χώρο διαβίωσης για έξι άτομα, το ανώτατο κόστος ενοικίου του κάθε διαμερίσματος να ήταν τα 400/μήνα (Κουραχάνης, 2019).

Ωστόσο το πλαίσιο της στέγασης, του προγράμματος ESTIA έχει κάποιες ιδιαιτερότητες. Από τη μία πλευρά έχει το θετικό του δικαιώματος στον ιδιωτικό χώρο, σε ένα πλαίσιο ενσωμάτωσης στο αστικό τοπίο και την ελληνική κοινωνία. Όμως, η διαμονή είναι προσωρινή όπου διαρκεί όσο η διαδικασία ασύλου. Το τελευταίο έγκειται στο γεγονός της διάρκειας παραμονής στο πρόγραμμα, η οποία αίρεται όταν τελειώσει η διαδικασία του ασύλου. Γεγονός που δεν μπορεί να δημιουργήσει ασφαλείς συνθήκες πρόσβασης στο δικαίωμα της στέγασης (GCR, 2022).

Το πρόγραμμα Helios ξεκινά τη δράση του τον Ιούνιο του 2019 και αναμένεται να την ολοκληρώσει τον Ιούνιο του 2022 (IOM,2022). Περιλαμβάνει ένα πρόγραμμα ένταξης με το τρίπτυχο της στέγασης, της εκπαίδευσης και της εργασιακής συμβουλευτικής (Helios, 2019). Απευθύνεται σε άτομα που ήταν δικαιούχοι διεθνούς προστασίας από την 01/01/2018. Το επίκεντρο του προγράμματος, που είναι εκείνο της στέγασης ο ΔΟΜ παρέχει στους επωφελούμενους ένα επίδομα στέγασης ανάλογο με μέγεθος της οικογένειας. Η υποχρέωση από πλευράς των προσφύγων είναι η παρακολούθηση 360 ωρών στα εκπαιδευτικά κέντρα (ILC).

Οι ΜΚΟ που έχουν αναλάβει την υλοποίηση του προγράμματος HELIOS, διαθέτουν ειδικά καταρτισμένο διεπιστημονικό προσωπικό που είναι υπεύθυνο για την υλοποίηση των τριών

δράσεων του προγράμματος ένταξης (IOM, 2019). Σύμφωνα με τον ΔΟΜ, στο πλαίσιο της εκπαίδευσης ο κύκλος των δημνιαιών μαθημάτων περιλαμβάνει ενότητες εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας, τον πολιτιστικό πολιτισμό και την ιστορία, τον βαθμός ετοιμότητάς για εργασίας και δεξιότητες (soft skills). Στο στεγαστικό πλαίσιο, πέραν της ανεξάρτητης κατοικίας και του επιδόματος στέγασης, παρέχονται εισφορές μετακόμισης αλλά και δικτύωση με ιδιοκτήτες διαμερισμάτων. Τέλος, στο πεδίο της εργασιακής συμβουλευτικής προβλέπονται ευκαιρίες για ατομική απασχόληση και ενίσχυση της εργασιακής ετοιμότητας μέσα από συμβουλευτικές υπηρεσίες. Παράλληλα δίνεται πρόσβαση σε πιστοποιήσεις σχετικές με την εργασία και η δυνατότητα δικτύωσης με πιθανούς εργοδότες (IOM, 2019).

Το θετικό στοιχείο του προγράμματος Helios είναι η πιο μόνιμου τύπου κατοικία που μπορεί να πληροί όλες τις προϋποθέσεις μιας κατοικίας (FEANTSA, 2006). Ενώ, οι επωφελούμενοι διαβιούν σε ανεξάρτητα διαμερίσματα που η ενοικίαση γίνεται στο όνομά τους. (IOM, 2019). Η αρνητική διάσταση της συγκεκριμένης περίπτωσης είναι η απαιτητική φύση του προγράμματος. Η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και η υποχρεωτική τους παρουσία (λήψη καθημερινά απουσιών) είναι οι προϋποθέσεις (συνέχισης) λήψης του επιδόματος είναι απαιτητικά για τους επωφελούμενους (GCR, 2022).

Οι δύο περιπτώσεις στεγαστικής και ενταξιακής πολιτικής των ΜΚΟ περιλαμβάνουν ένα μεγαλύτερο πεδίο πολιτικών στέγασης σε σύγκριση με τις κρατικές πολιτικές. Ωστόσο, είναι προγράμματα που έχουν περιορισμούς στο εύρος των επωφελουμένων. Οι περιορισμοί αυτοί διαφαίνονται στους όρους και τις προϋποθέσεις που χρειάζεται να καλύπτει κάποιο άτομο για να ενταχθεί στο πλαίσιο του εκάστοτε προγράμματος. Το πρόγραμμα ΕΣΤΙΑ για τη χορήγηση της χρηματικής βοήθειας, προϋποθέτει την εγκατάσταση σε καταυλισμούς υπό την εποπτεία του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου⁷ (ΕΣΤΙΑ, 2021). Ακόμα και αν όσοι έχουν ήδη βρει στέγη, την εγκαταλείπουν και στη συνέχεια διαμένουν σε κατακλυσμούς για να μπορέσουν να λάβουν τη χρηματική βοήθεια (GCR, 2022). Ενώ, πρόγραμμα Helios απορρίπτει άτομα που το χρονικό διάστημα πριν το 2018 δεν διέμεναν σε ΚΥΤ ή δεν είχαν λάβει καθεστώς διεθνούς προστασίας (IOM, 2019). Εν ολίγοις, απορρίπτουν από το ενταξιακό τους πλαίσιο ανθρώπους που χρονικά ή συγκυριακά δεν μπόρεσαν να έχουν πρόσβαση σε συστήματα υποδοχής ή να είχαν ήδη βρει αυτόνομη στέγη.

Με βάση τα παραπάνω δεδομένα, ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων, αποκλείεται από προγράμματα στέγασης, ένταξης και οικονομικής στήριξης. Η πλήρης αστεγία και οι

⁷ Η παρούσα έκθεση/έρευνα που πραγματοποιήθηκε από το Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες δεν περιλαμβάνει τις τελευταίες αποφάσεις (22 Φεβρουαρίου 2022) του Υπουργείου Μετανάστευσης και Ασύλου για την ολοκλήρωση του προγράμματος «ΕΣΤΙΑ II».

επισφαλείς συνθήκες στέγασης είναι το αποτέλεσμα αυτών των περιοριστικών όρων των προγραμμάτων στέγασης των ΜΚΟ. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Ελληνικού Συμβουλίου για τους Πρόσφυγες (μέσα από αιτήματα υποστήριξης) από τις αρχές του 2020 έως και το Νοέμβριο του 2021 καταγράφηκαν 1.461 άτομα ως άστεγα ή που διέμεναν σε καταλήψεις (GCR, 2022). Επιπλέον, μέχρι και το Νοέμβριο του 2020 από τα άτομα που αιτούνταν υποστήριξης, το 94% ήταν αιτούντες άσυλο που δεν κατάφεραν να ολοκληρώσουν τη διαδικασία (GCR, 2022). Από τις παραπάνω καταγραφές προκύπτει ένας σχετικά γνωστός αριθμός αστέγων των τελευταίων δυο ετών δράσης προγραμμάτων στέγασης και ένας αχαρτογράφητος αριθμός αναζήτησης εναλλακτικού τύπου στέγασης.

Από τις παραπάνω πτυχές των πολιτικών στέγασης και ενταξιακού χαρακτήρα προκύπτει μια πρόσκαιρη ανάπτυξη του βιοτικού και κοινωνικού επιπέδου των προσφύγων. Ωστόσο, όπως έχει ήδη αναφερθεί, η συνεχής προσήλωση στα οικονομικά οφέλη των προγραμμάτων κυρίως μέσα από τον υποχρεωτικό τους χαρακτήρα, δημιουργούν ένα είδος προνοιακής εξάρτησης στους ωφελούμενους (Κουραχάνης, 2019). Οι επωφελούμενοι με λίγα λόγια δεν μπορούν να αυτονομηθούν κοινωνικά και συνεπώς οικονομικά και στεγαστικά. Η αναζήτηση εναλλακτικής κατοικίας αποτελεί μονόδρομο, όταν η θεσμική λύση της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι η επιστροφή στους στρατοπεδικού τύπου καταυλισμούς.

4.3 Η στεγαστική διαχείριση των κοινωνικών κινημάτων

Στον αντίποδα των στεγαστικών πρακτικών των ΜΚΟ, βρίσκονται οι δράσεις στεγαστικής αλληλεγγύης του κινηματικού χώρου. Οι δράσεις από «τα κάτω» αυτής της πλευράς της κοινωνίας των πολιτών δεν έχουν κάποια οικονομική ενίσχυση ή θεσμική προώθηση παρά μονάχα στήριξη μέσω δωρεών (Λαφαζάνη & Κυραμαργιού, 2019). Τα μέσα/ εργαλεία διαχείρισης αυτό-οργανωμένων πρακτικών είναι κυρίως: οι ημερίδες/δράσεις ενημέρωσης ενός κοινωνικού ζητήματος, οι δράσεις οικονομικής βοήθειας και οι καταλήψεις παλαιών κτηριακών δομών. Οι καταλήψεις κτηρίων έχουν σκοπό να αναδείξουν τις διεκδικήσεις μιας ευπαθούς κοινωνικής ομάδας αποτελώντας το αντι-παράδειγμα απέναντι στις κυρίαρχες πολιτικές διαχείρισης του προσφυγικού (Λαφαζάνη & Κυραμαργιού, 2019). Η Αθήνα, μια πόλη που με βάση την απογραφή κατοικιών του 2011 διαθέτει 132.000 κενές κατοικίες (ΕΛΣΤΑΤ, 2014) δημιουργεί τις κατάλληλες δομές αυτό-οργάνωσης και διεκδίκησης ειδικά όταν συσσωρεύονται στεγαστικά προβλήματα.

Η πολιτική αξιοποίησης κτηριακών δομών⁸ που παραμένουν αδρανείς⁹ και αναξιοποίητες μέσω των πρακτικών των καταλήψεων, καλύπτει τα κενά της απουσίας κρατικής κοινωνικής πολιτικής στο πεδίο της στέγασης. Τα γραφειοκρατικά κωλύματα γύρω από το πεδίο των «αγνώστων» ιδιωτών ιδιοκτητών από τη μια πλευρά. Από την άλλη πλευρά, οι ελλείψεις δημόσιοι χρηματικοί πόροι και ο μεγάλος βαθμός εγκατάλειψης των κτηρίων, είναι μερικοί από τους σημαντικότερους λόγους ανεκμετάλλευστων και εγκαταλελειμμένων κτηρίων. Οι επιστημονικές προτάσεις για την ανάπτυξη κοινωνικών κατοικιών που έχουν ανά περιόδους προταθεί σε κρατικούς φορείς και σε υπηρεσίες των δήμων στις περισσότερες περιπτώσεις/συγκυρίες έχουν απορριφθεί για χάριν πιο προσοδοφόρων συμφερόντων (Αράπογλου και Σιατίτσα, 2019). Για την ανεπάρκεια της κοινωνικής πολιτικής στέγασης, ειδικότερα σε περιόδους κρίσης, η απάντηση είναι η από «τα κάτω» μέθοδος της κατάληψης κενών κτηρίων. Μια από τις πολυσυζητημένες και πιο οργανωμένες δράσεις για τη συλλογική στέγαση των προσφύγων, είναι η κατάληψη του άδειου ξενοδοχείου City Plaza στο κέντρο της Αθήνας.

Όπως η κατάληψη του City Plaza, έτσι και οι περισσότερες καταλήψεις διεκδικήσεων των κοινωνικών κινημάτων έχουν κοινωνικό και πολιτικό πρόσημο (Chrysanthos, N., 2017, Λαφαζάνη & Κυραμαργιού, 2019). Στη συγκεκριμένη περίπτωση, δίνεται μια διαφορετική λύση στέγασης σε πρόσφυγες χωρίς κοινωνικούς περιορισμούς σε ένα περιβάλλον «γειτονιάς». Δημιουργήθηκε ένα περιβάλλον ασφαλείας με σεβασμό στην ανθρώπινη ζωή και αξιοπρέπεια. Το City Plaza ήταν ένα κτήριο επτά ορόφων με πάνω από 100 δωμάτια για πρόσφυγες και εθελοντές, με χώρους ειδικά διαμορφωμένους για όλες τις ανάγκες του διαμενόντων (Melting Pot Europa, 2017).

Ένα αυτό-οργανωμένο εγχείρημα «από τα κάτω» με βάση του την προαγωγή της κοινωνικής ενσωμάτωσης και τη διεκδίκηση πρόσβασης σε κοινωνικά δικαιώματα, που λειτουργεί στο κέντρο της Αθήνας από τον Απρίλιο του 2016 έως και τον Ιούλιο του 2019. Μέσα σε αυτά τα χρόνια λειτουργίας της κατάληψης του City Plaza, οι διαμένοντες πρόσφυγες και οι αλληλέγγυοι βιώνουν μια καθημερινότητα στα πλαίσια της ισότητας και της συνύπαρξης. Η καθημερινή ρουτίνα με τις λειτουργικές εργασίες ενός σπιτιού ενδυναμώνουν τόσο τις κοινωνικές σχέσεις όσο και την ανάπτυξη της αυτοπεποίθησης, σύμφωνα τις Λαφαζάνη-Κυραμαργιού¹⁰. Προσφέρουν στη διατήρηση του σπιτιού τους, συμμετέχουν ενεργά στις

⁸ Κτηριακή δομή μπορεί να θεωρηθεί μια εγκαταλελειμμένη κατοικία, ένα δημόσιο κτήριο, βιομηχανία, σχολείο κ.α.

⁹ Σύμφωνα με τους Αράπογλου- Σιατίτσα , για την περίπτωση της κατοικίας κριτήριο για το εάν ένα κτήριο (είναι αδρανές αποτελεί ο χρόνος που παραμένει εκτός χρήσης.

λήψεις αποφάσεων αποκτούν πολιτική πεποίθηση και κοινωνική υπόσταση (Λαφαζάνη και Κυραμαργιού, 2019). Έχουν ουσιαστικά λόγο, δικαιώματα και υποχρεώσεις σε καθημερινές καταστάσεις που τους αφορούν. Βιώνουν καταστάσεις και συμπεριφορές που σε ένα camp δε θα ήταν εφικτό να έχουν την ίδια βαρύτητα με έναν εργαζόμενο ή με ένα φορέα. Αφήνουν πίσω τους το χαρακτηριστικό του θύματος και ενδυναμώνονται μέσα από διαδικασίες που στον δυτικό κόσμο είναι δεδομένα.

Η αρνητική πλευρά ενός εγχειρήματος σαν του City Plaza, είναι η έλλειψη νομικού πλαισίου (Αράπογλου Β & Σιατίτσα Δ, 2019). Δεν υπάρχει ένα σταθερό χρονικό πλαίσιο ολοκλήρωσης των διαδικασιών, καθώς ανά πάση στιγμή μπορεί η κατάληψη να κλείσει. Μπορούν ανά πάσα ώρα και στιγμή οι διαμένοντες να βρεθούν σε καθεστώς αστεγίας και έκθετοι σε πολλούς κινδύνους. Επιπλέον, όπως παρατηρείται και στο έργο των Λαφαζάνη- Κυραμαργιού υπάρχουν εθνικές αντιπαλότητες που εντείνονται κατά τις καθημερινές διαδικασίες. Στο μικρό και ασφαλές κοινωνικό περιβάλλον μιας αυτό-οργανωμένης κατάληψης μπορούν να αμβλυνθούν τέτοιου είδους αντιπαλότητες και να χαθεί η οριοθέτηση. Παρόλ' αυτά, η κατάληψη λειτουργεί ως ο αντίποδας των πολιτικών ένταξης στα πλαίσια ενός δικτύου γειτονίας. Ενώ παράλληλα, δεν παύει να είναι μια μεταβατική προσπάθεια για ένα υγιές περιβάλλον ασφάλειας και ελπίδας.

¹⁰ Βασισμένη έρευνα στο :Λαφαζάνη, Ο. & Κυραμαργιού Ε. (2019). Χώρος Στέγασης Προσφύγων CITY PLAZA: Ένα Εγχείρημα Συγκατοίκησης από «τα κάτω». Στο Ν. Κουραχάνης (επιμ.), *Κατοικία και Κοινωνία. Προβλήματα, Πολιτικές και Κινήματα*. (σ 405-424). Αθήνα: Τόπος και στο: Chrysanthos, N. (2017). "Squatting in Athens with refugees." Overland, February 23. <https://overland.org.au/2017/02/squatting-in-athens-with-refugees/>.

Συμπεράσματα

Η κρατική αδυναμία διαχείρισης της στέγασης των προσφυγικών ροών τη χρονική περίοδο μετά το 2015 δημιούργησε εικόνες ανθρώπινης εξαθλίωσης στα hotspots της κοινωνικής απομόνωσης και της παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Οι στεγαστικές συνθήκες στους καταυλισμούς υπολείπονται υγειονομικής περίθαλψης, στεγαστικής επάρκειας και ασφάλειας, θέτοντας έτσι σε απειλή την ανθρώπινη ζωή. Η κρατική μέριμνα για τη στέγαση των προσφύγων είναι υπολειμματική και θεμελιώνεται σε μια κατάσταση προσωρινότητας. Όμως τα γεγονότα δείχνουν πως αυτή η προσωρινότητα, απέκτησε ένα πιο μόνιμο χαρακτήρα. Ένα χαρακτήρα «κανονικότητας».

Δεν είναι όμως η πρώτη περίπτωση που το ελληνικό κράτος διαχειρίζεται μια κρίση μέσω πολιτικών έκτακτης ανάγκης. Δεδομένου πως σε μια γενικευμένη κρίση οι ευάλωτες κοινωνικές ομάδες πλήττονται περισσότερο, είναι σχεδόν αναμενόμενο πως οι κοινωνικές πολιτικές ενισχύονται στο πλαίσιο της στήριξης του κοινωνικού. Η ελληνική περίπτωση ωστόσο σε περιόδους κρίσης, περικόπτει τις κοινωνικές πολιτικές. Το τελευταίο επιβεβαιώνεται κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, όπου άλλες κοινωνικές πολιτικές (όπως για παράδειγμα οι συντάξεις και ευρύτερα τα κοινωνικά επιδόματα) μειώθηκαν απότομα στο πλαίσιο των μέτρων λιτότητας των μνημονίων.

Οι αποδυναμωμένες κρατικές κοινωνικές πολιτικές, και οι ανύπαρκτες σε πολλά ζητήματα, είναι ένα φυσικό επακόλουθο του νεοφιλελεύθερου κράτους ευημερίας. Η κρατική οπισθοχώρηση από το πεδίο άσκησης πολιτικής και η είσοδος η εμπορευματοποίηση των κοινωνικών αγαθών συντελέστηκαν με νομιμοποίηση από τον προνοιακό πλουραλισμό και από την επικράτηση των κανόνων της αγοράς. Το ενεργό κράτος, που μεσουρανούσε στο κεϋνσιανό μοντέλο, στο νεοφιλελεύθερο απλά αποτελεί εμπόδιο στους ανταγωνιστικούς όρους της αγοράς. Όπως παρατηρήθηκε και στην εργασία, η μετάβαση από το κεϋνσιανό κράτος ευημερίας στο νεοφιλελεύθερο επηρεάζει τον κεντρικό ρόλο του κράτος από τη μία πλευρά και από την άλλη πλευρά τον ρόλο της κοινωνίας των πολιτών.

Στο νεοφιλελεύθερο μοντέλο πολιτικής, ο ενισχυμένος ρόλος του πολίτη βασίζεται στις υποχρεώσεις που έχει το άτομο ως πολίτης προς το κοινωνικό σύνολο. Με αυτόν τον γνώμονα ενισχύεται κατ' ουσία ο ρόλος της κοινωνίας των πολιτών. Τα ζητήματα κοινωνικής πολιτικής, όπως φάνηκε και από τη μελέτη περίπτωση της εργασίας, μετατοπίζονται από το κράτος προς την κοινωνία των πολιτών, η οποία προσφέρεται ως υποκατάστατο στην κρατική οπισθοχώρηση. Η πιο θεσμική πλευρά της κοινωνίας των πολιτών, που μπορεί να αναμειχθεί

με αγοραίους όρους είναι οι ΜΚΟ. Τα προγράμματα δράσης που αναλαμβάνουν έχουν την υποστήριξη διεθνών φορέων, τη στήριξη και τους πόρους μεγάλων χρηματοδοτών.

Η άλλη όψη της κοινωνίας των πολιτών είναι τα άτομα, οι οργανώσεις, οι συνελεύσεις του κινηματικού χώρου. Μέσω της αλληλεγγύης και της αλληλοβοήθειας, τα κοινωνικά κινήματα δίνουν μια εναλλακτική λύση από «τα κάτω» σε κοινωνικά προβλήματα, που η κρατική διαχείριση είναι μηδαμινή ή ανεπαρκής. Στόχος των δράσεων των κοινωνικών κινήματων είναι η υπεράσπιση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Τα κοινωνικά κινήματα δε διαθέτουν κάποια στήριξη από κάποιο θεσμικό όργανο ή φορέα. Η οικονομική στήριξη που λαμβάνουν προέρχεται από δωρεές και η διατήρηση των εγχειρημάτων συντηρείται από την πρακτική βοήθεια των αλληλέγγυων που προσφέρεται εθελοντικά.

Στην μελέτη περίπτωσης, αυτής της στέγασης των προσφύγων, ο κρατικός μηχανισμός έπειτα από μια βίαιη οικονομική κρίση βρέθηκε το καλοκαίρι του 2015 αντιμέτωπος και με ένα διευρυμένο προσφυγικό ζήτημα. Η κρίση διαχείρισης των προσφυγικών ροών είχε ως αποτέλεσμα το ελληνικό κράτος να βρεθεί εξαιρετικά απροετοίμαστο μπροστά σε μια πιεστική κοινωνική συνθήκη. Η ελληνική κυβέρνηση, υπό την απειλή επιβολής κυρώσεων, κλήθηκε να θεμελιώσει μια πολιτική υποδοχής και ταυτοποίησης αιτούντων άσυλο, την οποία όφειλε να έχει διαμορφώσει εδώ και χρόνια. Η κατεπείγουσα θεμελίωση δομών και διαδικασιών και ο κατασταλτικός χαρακτήρας της πολιτικής της ΕΕ είχαν σαν αποτέλεσμα την διαμόρφωση μιας πολιτικής υποδοχής με επίκεντρο τη φιλοξενία σε καταυλισμούς. Πολιτική υποδοχής βασισμένη σε στρατοπεδική φιλοσοφία.

Στην περίοδο μετά το 2015 ο ρόλος της κοινωνίας των πολιτών είναι κομβικός για την εξέταση της στεγαστικής μέριμνας των χιλιάδων προσφύγων. Οι ΜΚΟ ως η μια όψη, μέσα από τα προγράμματα ένταξης παρέχουν στέγη και πολιτικές κοινωνικής ενσωμάτωσης. Παραδείγματα προγραμμάτων ένταξης προσφύγων που δόθηκαν στην παρούσα εργασία είναι το πρόγραμμα ESTIA και το πρόγραμμα Helios. Δύο προγράμματα που παρόλο που διαφοροποιούνται στους άξονες δράσης τους, έχουν κοινές στοχεύσεις. Επικεντρώνονται στην στεγαστική επιδότηση, την κοινωνική ένταξη και την παράλληλη δυνατότητα πρόσβασης των προσφύγων σε κοινωνικές υπηρεσίες.

Από την άλλη μεριά της κοινωνίας των πολιτών, τα κοινωνικά κινήματα στο πλαίσιο των κοινωνικών πολιτικών στέγασης των προσφύγων έδωσαν την εναλλακτική λύση απέναντι στις ευρωπαϊκές και κρατικές πολιτικές που παραβιάζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα. Οι καταλήψεις κενών κτηρίων αποτελούν την κυρίαρχη στεγαστική πρακτική των κοινωνικών κινήματων. Στην παρούσα εργασία, δόθηκε το παράδειγμα της κατάληψης του παλιού, κενού ξενοδοχείου City Plaza στο κέντρο της Αθήνας το 2016. Ένα εγχείρημα από τα κάτω, που δίνει

στους πρόσφυγες τη δυνατότητα μιας αξιοπρεπούς διαμονής. Ο ρόλος των προσφύγων στο City Plaza δεν είναι αυτός του θύματος, αλλά αυτός του διαμένοντα ενοίκου με ισότιμες υποχρεώσεις, δικαιώματα και ανάμιξη στην καθημερινή λειτουργικότητα ενός εγχειρήματος σαν το City Plaza.

Συμπερασματικά, οι κοινωνικές πολιτικές στέγασης των προσφύγων μετά το 2015 προήλθαν σε μεγάλο βαθμό από τη δραστηριοποίηση της κοινωνίας των πολιτών. Άλλοτε με περισσότερο θεσμικό και ελεγκτικό τρόπο, όπως στην περίπτωση των ΜΚΟ, και άλλοτε με περισσότερο χειραφετημένο αλλά αποσπασματικό τρόπο, όπως στην περίπτωση των καταλήψεων στέγης, οι διαφορετικές όψεις της κοινωνίας των πολιτών επιδίωξαν να αναδείξουν το ζήτημα στέγασης των προσφύγων πάνω σε όρους αξιοπρεπούς διαβίωσης και να αμβλύνουν ορισμένα από τα δυσθεώρητα κενά που άφησε η κρατική αντικοινωνική διαχείριση.

Βιβλιογραφία-Πηγές

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Andersen, G. E. (2006). *Γιατί χρειαζόμαστε ένα νέο κοινωνικό κράτος*. (μτφρ και επιμέλεια Οικονόμου Χαράλαμπος). Αθήνα: Διόνικος. (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2002).

Bottomore, T. & Marshall, T. H. (2001). *Ιδιότητα του πολίτη και κοινωνική τάξη*. (μτφρ. Όλγα Στασινοπούλου και επιμέλεια Χρήστος Σταυρόπουλος). Αθήνα: Gutenberg (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1992).

Della Porta, D., Diani, M. (2010). *Κοινωνικά Κινήματα. Μια εισαγωγή*. (μτφρ. Ξενοφών Γιαταγάνας & επιμέλεια Σεραφεΐμ Σεφεριάδης). Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το έτος 1999).

Ewald, F.(2000). *Ιστορία του Κράτους Πρόνοιας*. (μτφρ Μαρία Κορασίδου και επιμέλεια Χρήστος Σταυρόπουλος). Αθήνα: Gutenberg. (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1996).

Mazower, M. (2011). *Σκοτεινή Ήπειρος. Ο Ευρωπαϊκός 20^{ος} αιώνας*. (μτφρ Κώστας Κουρεμένος) Αθήνα: Αλεξάνδρεια. (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2001)

Wallace, T., (2009) Διλήμματα των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων: Δούρειοι Ίπποι του παγκόσμιου νεοφιλελευθερισμού; στο Petras J., Morris T., Hirsch J. & Wallace T., Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και Κυρίαρχη Πολιτική , Monthly Review Imprint, σελ. 31-52.

Αράπογλου, Β. & Σιατίτσα, Δ. (2019). Πολιτικές αξιοποίησης κενών κτιρίων και κατοικιών για την κάλυψη στεγαστικών αναγκών. ». Στο Ν. Κουραχάνης (επιμ.), *Κατοικία και Κοινωνία. Προβλήματα, Πολιτικές και Κινήματα*. (σ 201-225). Αθήνα: Τόπος

Αφουξενίδης, Α. (2015). Όψεις της κοινωνίας πολιτών στην Ελλάδα: Το παράδειγμα των περιβαλλοντικών και αντιρατσιστικών ΜΚΟ. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 16, 163-178. doi: <https://doi.org/10.12681/sas.885>

Βούλγαρης, Γ. (2017). Κράτος και κοινωνία πολιτών στην Ελλάδα. Μια σχέση προς επανεξέταση;. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 28(1), 5-33. doi:<https://doi.org/10.12681/hpsa.14660>

Γράβαρης, Δ. (2018), «Δύο Ιστορικές Μορφές του Κοινωνικού Κράτους», στο Σακελλαρόπουλος, Θ., Οικονόμου, Χ., Σκαμνάκης, Χ. και Αγγελάκη, Μ. (Επιμ.), *Κοινωνική Πολιτική*, Αθήνα: Διόνικος.

Δημουλάς Κ. (2017), «Η Εφαρμογή του Κοινωνικού Εισοδήματος Αλληλεγγύης στην Ελλάδα», *Κοινωνική Πολιτική*, 7.

Καραλής, Δ. (2016). Το κράτος πρόνοιας και η νεοφιλελεύθερη πολιτική στα χρόνια της νεοφιλελεύθερης ηγεμονίας. Θέσεις, τριμηνιαία επιθεώρηση Τεύχος 136: περίοδος Ιούλιος - Σεπτέμβριος 2016

Κασιμάτη Κ. (1992), Πόντιοι Μετανάστες από την Σοβιετική Ένωση: Κοινωνική και Οικονομική τους Ένταξη, Αθήνα: Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού.

Κουραχάνης, Ν. (2017). *Κοινωνικές πολιτικές στέγασης. Η Ελληνική υπολειμματική προσέγγιση*. Αθήνα: Παπαζήση

Κουραχάνης, Ν.(2017). Το Μίγμα Ευημερίας στις Πολιτικές Αντιμετώπισης της Έλλειψης Στέγης στην Ελλάδα και οι Ευρύτερες Συνδηλώσεις του. *Κοινωνική Πολιτική*, 5, 64 - 79. doi: <https://doi.org/10.12681/sp.10601>

Κουραχάνης, Ν. (επιμέλεια) (2019). *Κατοικία και Κοινωνία. Προβλήματα, Πολιτικές και Κινήματα*. Αθήνα: Διόνικος.

Κουραχάνης, Ν. (2019). *Πολιτικές Στέγασης Προσφύγων. Προς την κοινωνική ενσωμάτωση ή την προνοιακή εξάρτηση*;. Αθήνα: Τόπος.

Κωτσονόπουλος, Λ.(2011). Θεωρίες κοινωνικού κράτους: συγκρότηση, κρίση, αναδιάρθρωση. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Λαλάκη, Δ.(2018). Πολιτισμός, Κοινωνία των Πολιτών και το Ιδεολόγημα των ΜΚΟ. New York: CUNY Academic Works. Διαθέσιμο στο: https://academicworks.cuny.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1518&context=ny_pubs

Λαφαζάνη, Ο. & Κυραμαργιού Ε. (2019). Χώρος Στέγασης Προσφύγων CITY PLAZA: Ένα Εγχείρημα Συγκατοίκησης από «τα κάτω». Στο Ν. Κουραχάνης (επιμ.), *Κατοικία και Κοινωνία. Προβλήματα, Πολιτικές και Κινήματα*. (σ 405-424). Αθήνα: Τόπος.

Μουζέλης, Ν. (2017). Κράτος και κοινωνία των πολιτών: από το παλιό στο νέο παράδειγμα; Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, 30, 107-114. doi: <https://doi.org/10.12681/hpsa.1442>

Παπαγεωργίου, Κ. (2017). *Οι Πρόσφυγες και τα καθήκοντά μας απέναντί τους*. Αθήνα: Πόλις.

Παπαγεωργίου Β. & Τάκου Ε. (2018). *Επίμονοι μύθοι για τη μετανάστευση στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ. Διαθέσιμο στο: <https://rosalux.gr/el/publication/epimonoι-mythoi-gia-tin-metanasteysi-stin-ellada>

Ροζάκου, Κ. (2018). *Από "αγάπη" και "αλληλεγγύη": Εθελοντική εργασία με πρόσφυγες στην Αθήνα του πρώιμου 21ου αιώνα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια

Σεφεριάδης, Σ. (2006). Συγκρουσιακή πολιτική, συλλογική δράση, κοινωνικά κινήματα: μια αποτύπωση. Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, τχ 27 Μάιος 2006, σ. 7-42

Σεφεριάδης, Σ. (2008). «Κινηματικές συλλογικές δράσεις και δημοκρατία: ένα μακροσκοπικό υπόδειγμα» Διάπλους, τχ 25, Μάιος 2008, σ. 49-52

Σεφεριάδης, Σ. (2010) Οι συλλογικές δράσεις ως εστία μελέτης του πολιτικού: συντεταγμένες για μια συμπεριληπτική πολιτική κοινωνιολογία». Πρόλογος στο D. dellaPorta, M. Diani *Κοινωνικά κινήματα. Μια εισαγωγή*, Αθήνα: Κριτική, 2010, σ. 11-23.

Σπυροπούλου, Γ. και Χριστόπουλος, Δ. (2016), *Προσφυγικό. «Θα τα Κατεφέρουμε»;*, Αθήνα: Παπαζήση.

Στασινοπούλου, Ο.(2000). *Κράτος Πρόνοιας. Ιστορική Εξέλιξη- Σύγχρονες Θεωρητικές Προσεγγίσεις*. Αθήνα: Gutenberg.

Στραβοσκούφης, Θ. (2016). Κοινωνική ανάπτυξη, κοινωνία πολιτών και ΜΚΟ. Ένας διαδραστικός θεσμικός μηχανισμός. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 120, 93-133. doi:<https://doi.org/10.12681/grsr.9500>

Σωτηρόπουλος, Δ. (2004). *Η άγνωστη κοινωνία των πολιτών*. Αθήνα: Ποταμός

Σωτηρόπουλος, Δ. (2017). Το διπρόσωπο κεφάλι του Ιανού: η κοινωνία πολιτών στην Ελλάδα πριν και μετά την έναρξη της οικονομικής κρίσης. Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, 42, 11-35. doi: <https://doi.org/10.12681/hpsa.14568>

Σωτηρόπουλος, Δ. (2017). *Η ελληνική κοινωνία πολιτών και η οικονομική κρίση*. Αθήνα: Ποταμός

Φερόνας, Α. (2009). Κοινωνία των Πολιτών: Η θεσμική συγκρότηση και ο ρόλος της σε Ευρωπαϊκή Ένωση και Ελλάδα. <http://62.217.127.75/index.php/tovima/article/view/223/167>

Φραγκονικολόπουλος, Χ., Προέδρου, Φ. 2015. Παγκόσμια Κοινωνία Πολιτών και ΜΚΟ. [Κεφάλαιο Συγγράμματος]. Στο Φραγκονικολόπουλος, Χ., Προέδρου, Φ. 2015. *Παγκόσμια πολιτική – δρώντες, δομές & διαδικασίες*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. κεφ. 8. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/4052>

Χριστόπουλος, Κ. Δ. (2020). *Αν το προσφυγικό ήταν πρόβλημα θα είχε λύση*. Αθήνα: Πόλις.

Ψημμένος Ι. (1995), *Μετανάστευση από τα Βαλκάνια*. Κοινωνικός Αποκλεισμός στην Αθήνα, Αθήνα: Παπαζήση.

Ξενόγλωσση

Alnoor, E.(2003). Accountability In Practice: Mechanisms for NGOs. , 31(5), 813–829. doi: 10.1016/s0305-750x(03)00014-7.

Bagavos, C., Kourachanis, N. (2021). Civil Society Organizations and Labour Market Integration for Refugees and Asylum Seekers in Greece. *Voluntas*. doi: <https://doi.org/10.1007/s11266-021-00333-x>

Brändle, Verena K.; Eisele, Olga; Trenz, Hans-Jörg (2019). *Contesting European Solidarity during the ‘Refugee Crisis’: A Comparative Investigation of Media Claims in Denmark, Germany, Greece and Italy*. *Mass Communication and Society*, (), 15205436.2019.1674877–. doi:10.1080/15205436.2019.1674877

Cabot, H. (2018). *The European Refugee Crisis and Humanitarian Citizenship in Greece*. *Ethnos*, 1–25. doi:10.1080/00141844.2018.1529693

Chrysanthos, N. (2017). “Squatting in Athens with refugees.” *Overland*, February 23. <https://overland.org.au/2017/02/squatting-in-athens-with-refugees/>.

Kessler, J., Ntavasili, A., Ramachandran, V. & Scheytt, S.(2021). *Detained and Forgotten at the Gates of the EU: Detention of Migrants on the Island of Kos*. *Equal Rights Beyond Borders*.

Διαθέσιμο στο: <https://equal-rights.org/en/news/report-on-systematic-detention-of-migrants-on-kos/>

Kotronaki, L., Lafazani, O. and Maniatis, G. (2018), “Living Resistance: Experiences from Refugee Housing Squats in Athens”, *South Atlantic Quarterly*, 117(4): pp. 892-895.

Kourachanis, N. (2020). Citizenship and Social Policy: Conceptual Connections. [ηλεκτρονικό βιβλίο]. Διαθέσιμο στο: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-59827-3_2

Lafazani, Olga (2018). «Κρίση and Μετανάστευση in Greece: From Illegal Migrants to Refugees». *Sociology*, 52(3), 619–625. doi: 10.1177/0038038518765559

Offer, J. & Pinker, R. (2017). *Social Policy and Welfare Pluralism*. [ηλεκτρονικό βιβλίο]. Great Britain: Policy Press. Διαθέσιμο στο: <https://www.jstor.org/stable/j.ctt22p7jvf>

Oikonomakis, L. (2018). *Solidarity in transition: The case of Greece*. In D. dellaPorta (Ed.), *Solidarity mobilizations in the ‘refugee crisis’* (pp. 65–98). Palgrave Macmillan.

Papadopoulou, A. (2004). *Smuggling into Europe: Transit Migrants in Greece*. *Journal of Refugee Studies*, 17(2), 167–184. doi:10.1093/jrs/17.2.167

Titmuss, M. R.(2019). *Essays on the Welfare State*. [ηλεκτρονικό βιβλίο]. Great Britain: Policy Press.

Διαθέσιμο στο: https://books.google.gr/books?hl=en&lr=&id=RcSrDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR5&dq=welfare+state&ots=6aCqspUd8D&sig=vTIt1xf4-caoq994RcA3ILwbHfQ&redir_esc=y#v=onepage&q=welfare%20state&f=false

Vakil, C.A (1997). “Confronting the Classification Problem: Toward a Taxonomy of NGOs”. *World Development*, 25:4, 2057-2062.

Yanacopulos, H. (2005). “The Strategies that Bind: NGO Coalitions and their Influence”. *Global Networks*, 5:1, 93-110.

Πηγές

Ιστοσελίδες

Do the right thing- Υψώνουμε τη Φωνή μας για τα Δικαιώματα των Προσφύγων:
https://www.gcr.gr/media/k2/attachments/GCR_ACF.pdf (Πρόσβαση στις 04/02/2022)

European Court of Human Rights:
<file:///C:/Users/user/AppData/Local/Temp/CASE%20OF%20M.S.S.%20v.%20BELGIUM%20AND%20GREECE.pdf> (Πρόσβαση στις 06/02/2022)

European Court of Human Rights:
https://www.echr.coe.int/Documents/COURTalks_Asylum_Talk_ELL.PDF (Πρόσβαση 06/02/2022)

Ethos- Ευρωπαϊκή Τυπολογία για την έλλειψη στέγης και τον αποκλεισμό από την κατοικία:
https://www.feantsa.org/download/el_6311838887283173706.pdf (Πρόσβαση στις 04/02/2022)

ESTIA: http://estia.unhcr.gr/el/home_page/ (Πρόσβαση στις 09/11/2021)

Fact sheets Προγράμματος Εστία 2021: <https://migration.gov.gr/fact-sheet-programmatos-estia-2021/> (Πρόσβαση στις 07/02/2022)

Hellenic Integration Support for Beneficiaries of International Protection:
<https://greece.iom.int/sites/g/files/tmzbd11086/files/documents/helios-factsheet-december-2021-w5.pdf> (Πρόσβαση στις 07/02/2022)

Joint NGO Briefing on the situation in Greece 2021:
<https://eu.rescue.org/sites/default/files/2021-11/Joint%20NGO%20Briefing%20on%20the%20situation%20in%20Greece%2027.10.2021.pdf> (Πρόσβαση στις 06/02/2022).

The best hotel in Europe: <https://best-hotel-in-europe.eu/> (Πρόσβαση στις 05/07/2021)

The Right to Housing for Beneficiaries of International Protection: <https://www.ecre.org/wp-content/uploads/2016/12/The-Right-to-housing-for-beneficiaries-of-international-protection.pdf> (Πρόσβαση στις 06/02/2022)

Welcome to Greece- Diktyo, a network for political and social rights:
https://www.meltingpot.org/en/2017/10/welcome-to-greece-diktyo-a-network-for-political-and-social-rights/?fbclid=IwAR1PrCKGhRhMSHssXpE5yT9t8ehYDZFCO9SYKT_XTwZ1sHqfxLcWZ6euKMU#.WoMJmnxG2po (Πρόσβαση στις 05/07/2021)

Η Σύμβαση του 1951 σχετικά με το Καθεστώς των Προσφύγων:

<https://www.unhcr.org/gr/%CE%B7-%CF%83%CF%8D%CE%BC%CE%B2%CE%B1%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%BF%CF%85-1951-%CF%83%CF%87%CE%B5%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AC-%CE%BC%CE%B5-%CF%84%CE%BF-%CE%BA%CE%B1%CE%B8%CE%B5%CF%83%CF%84%CF%8E%CF%82-%CF%84>

(Πρόσβαση στις 06/02/2021)

Εγκλωβισμένοι/ες σε πολιτικά παιχνίδια. Πρόσφυγες στα σύνορα Ελλάδας-Τουρκίας πληρώνουν το τίμημα της αποτυχίας Ελλάδας-Τουρκίας:

https://www.amnesty.gr/sites/default/files/ekthesi_egklovismenoi_es_se_politika_paihndia.pdf

(Πρόσβαση στις 07/02/2022)

ΟΔΗΓΙΑ 2013/33/ΕΕ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 26ης Ιουνίου 2013

σχετικά με τις απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων διεθνή προστασία

(αναδιατύπωση): <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0033&from=ES> (Πρόσβαση στις 06/02/2022)

Ελληνικό Δίκτυο για το Δικαίωμα στη Στέγη και την Κατοικία-2010

<https://greekhousingnetwork.org/> (Πρόσβαση στις 04/02/2022)

Εστία : http://estia.unhcr.gr/el/home_page/ (Πρόσβαση στις 04/02/2022)

Πρόγραμμα ESTIA (στήριξη έκτακτης ανάγκης για την ένταξη και τη στέγαση):

<http://www.arsis.gr/drasis-ke-ipiresies/programma-estia-stirixi-ektaktis-anagkis-gia-entaxi-kai-stegasi/> (Πρόσβαση στις 04/02/2022)

Προσφυγική Κρίση 2015-2016:

<https://government.gov.gr/%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%86%CF%85%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%BA%CF%81%CE%AF%CF%83%CE%B7-2015-2016/> (Πρόσβαση στις 05/07/2021)